

METODOLOGIJA
STATISTIKE UMRLIH
METODOLOŠKO UPUTSTVO
2008

Izdavač: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine,
Bosna i Hercegovina, Sarajevo, Zelenih beretki 26
Publisher: Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina,
Bosna and Herzegovina, Sarajevo, Zelenih beretki 26

Štampa: „Štampatija Fojnica“ d.o.o Fojnica, Gornjevakufska 13
Printed by: „Štampatija Fojnica“ d.o.o Fojnica, Gornjevakufska 13

Odgovara: Zdenko Milinović, direktor
Person responsible: Mr Zdenko Milinović, director

Uredila: Nora Selimović, šef odsjeka za stanovništvo i registre
Editor: Ms Nora Selimović, head of department for population and register

Lektorisala: Zinaida Lakić
Language Editor: Zinaida Lakić

Tehnički uredio: Aziz Vreto
Design and pre-press: Aziz Vreto

Molimo korisnike Biltena da prilikom upotrebe podataka obavezno navedu izvor
Users are kindly requested to state the source

S A D R Ź A J

PREDGOVOR.....	4
U V O D.....	5
1. PRAVNA OSNOVA ISTRAŽIVANJA STATISTIKE UMRLIH.....	7
1.1. Izvori podataka.....	7
1.2. Zakon o matičnim knjigama Bosne i Hercegovine.....	10
1.2.1. Matična knjiga umrlih.....	12
1.2.2. Zajedničke odredbe upisa u matične knjige.....	13
1.2.3. Pravilnik o načinu pregleda umrlih i načinu utvrđivanja vremena i uzroka smrti.....	15
1.2.4. Način izdavanja potvrde o smrti	16
2. METODOLOŠKE OSNOVE.....	16
2.1. Cilj istraživanja	17
2.2. Predmet istraživanja i jedinice posmatranja	18
2.3. Definicije, objašnjenja i međunarodne preporuke	18
2.3.1. Međunarodne preporuke	18
2.3.2. Sadržaj podataka statistike umrlih, definicije i objašnjenja	20
3. ORGANIZACIJA I PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA.....	38
3.1. Obuhvat	38
3.2. Teritorijalna organizacija	38
3.3. Učesnici istraživanja	39
3.4. Rokovi za prikupljanje, obradu i diseminaciju podataka	39
4. INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA	40
5. METODE ZA IZRAČUNAVANJE OSNOVNIH DEMOGRAFSKIH POKAZATELJA.....	40
PRILOG 1: SPISAK PUBLIKACIJSKIH TABELA ZA NIVO BIH.....	54
6. LITERATURA	58

PREDGOVOR

Ova metodologija sadrži zakonske osnove, međunarodne preporuke, cilj, predmet i definicije za istraživanje o umrlim, metode za izračunavanje osnovnih demografskih pokazatelja, te organizaciju provođenja istraživanja.

Metodologija je terminološki i sadržajno usklađena sa zakonskim osnovama Zakona o matičnim knjigama, pozitivnim propisima vezanim za ovo područje rada, te preporukama UN-a i EUROSTAT-a, potrebama za podacima vitalne statistike za Bosnu i Hercegovinu, kao i međunarodnim zahtjevima.

Ova metodologija namijenjena je prvenstveno statističarima koji učestvuju u metodološkim pripremama i prikupljanju statističkih podataka radi boljeg razumijevanja i lakše primjene međunarodnih standarda u redovnim statističkim istraživanjima. Također je namijenjena korisnicima statističkih podataka radi ispravne analize i interpretacije dobijenih rezultata.

Na kraju ove metodologije, u prilogu su dati kodeksi - šifrnici koji se koriste u statistici umrlih, kao i spisak seta obaveznih tabela za nivo Bosne i Hercegovine.

DIREKTOR

Zdenko Milinović

U V O D

Demografija kao nauka o stanovništvu proučava sve zakonitosti i tendencije u promjenama, uzroke promjena i elemente koji utječu na promjene strukture stanovništva.

Statistika stanovništva odnosi se na numeričke podatke o stanovništvu zasnovane na posmatranju odnosno prikupljanju, obradi, pregledanju radi eliminacije nekonzistentnosti ili nepodudarnosti, tabeliranja prema određenim klasifikacijama ili grupiranja podataka prema različitim grupama, publiciranja te diseminacije podataka na drugi način.

Statistika stanovništva ujedno označava metode kvantitativne analize podataka o stanovništvu, odnosno načina prikupljanja i prezentiranja statističkih informacija o stanovništvu.

Statistika stanovništva općenito se prezentira pojmom geografske distribucije stanovništva s obzirom na njegovu raznolikost strukturu.

Osnovna statistička jedinica posmatranja u statistici stanovništva je pojedinac ili osoba. Stanovništvo je skup sastavljen od različitih pojedinaca, pa struktura odnosno sastav stanovništva prema nekom obilježju znači i podjelu frekvencija prema modalitetima tog obilježja.

Promjene strukture stanovništva određenog područja pod utjecajem su komponenata prirodnog (natalitet i mortalitet) i mehaničkog (imigracija i emigracija) kretanja stanovništva, a pritom vrijedi i obratno.

Sistem vitalne statistike definira se kao ukupan proces prikupljanja podataka pri tzv. građanskim evidencijama (administrativni izvori podataka) ili popisivanju koje se odnosi na specifične vitalne događaje, zavisno od zakonodavstva pojedine države (rođenja, posvojenja, vjenčanja, razvoda ili poništenja braka, smrti i sl.), karakteristika tih vitalnih događaja, odnosno od osoba na koje se ti vitalni događaji odnose, te na obradu, kontrolu, analizu i diseminaciju tih podataka u statističkom obliku.

Sistem vitalnih događaja treba biti sveobuhvatan, tj. treba uključiti sve vitalne događaje na svakom geografskom teritoriju (teritorijalne jedinice) te u svakoj populacijskoj grupi na nivou jedne države.

Vitalna statistika je osnovni izvor podataka koji se koristi za proučavanje promjena u prirodnom kretanju stanovništva i njegovom razvoju kao dinamici kretanja reprodukcije stanovništva.

Evidencija vitalnih događaja može se definirati kao evidencija koja se odnosi na pojedinca (pojedinu osobu) od njegovog rođenja do kraja života, uključujući promjene ličnih stanja građana, tj. u njegovom građanskom i bračnom statusu.

Pod mehaničkim kretanjem stanovništva podrazumijeva se kretanje stanovništva u odnosu na njegove geografske karakteristike posmatrano u jedinici vremena (najčešće kalendarska godina).

Kako bi analize svih tih struktura bile što potpunije, potrebna su potpuna statistička istraživanja, kao što je popis stanovništva. Popis stanovništva, kao dio cjelokupnog sistema informiranja, najbogatiji je izvor podataka o stanovništvu, njegovoj strukturi i kontingentima, ali treba istaknuti da je to presjek stanja u određenom trenutku. Dakle, iako je popis stanovništva najbogatiji izvor podataka o stanovništvu, ukupnom broju i njegovoj strukturi, javlja se potreba za spoznajama o stanovništvu i u periodu između popisa, a to su podaci o prirodnom i mehaničkom kretanju stanovnika.

Na osnovu popisnih podataka, uz korištenje podataka o mehaničkom (migracije) i prirodnom kretanju stanovnika (razlika broja živorođenih i umrlih), izrađuju se procjene ukupnog broja stanovnika, njegova starosno-spolna struktura, i to na nivou države i na nižim teritorijalnim nivoima (npr. entitet, kanton, općina).

Zadatak je istraživanja o umrlim, kao i o rođenim, kontinuirano i sistemsko prikupljanje informacija vezanih uz evidenciju tih vitalnih događaja upisanih u matične knjige umrlih i rođenih, kao dio praćenja prirodnog kretanja stanovništva. Evidencija vitalnih događaja, a time i evidencija umrlih, stalan je i kontinuiran, ujedno obavezan proces ne samo tih vitalnih događaja nego i njegovih karakteristika u skladu s pozitivnim propisima Bosne i Hercegovine.

Podaci vitalne statistike za nivo Bosne i Hercegovine objavljuju se godišnje u Biltenu „Demografija“. Bilten o stanovništvu je publikacija Agencije za statistiku BiH koja na sveobuhvatan način prikazuje službene statističke podatke o stanovništvu za nivo Bosne i Hercegovine.

Prema Zakonu o statistici BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 34/2002, 26/04 i 42/04), Agencija za statistiku BiH nadležna je da u skladu s međunarodno prihvaćenom metodologijom izrađuje i objavljuje statističke podatke za Bosnu i Hercegovinu, a na osnovu podataka zavoda za statistiku entiteta, Distrikta Brčko i drugih institucija na nivou Bosne i Hercegovine.

Od međunarodnih publikacija u kojima se iskazuju podaci vitalne statistike Bosne i Hercegovine najvažniji je „Demografski godišnjak UN-a“ (Demographic Yearbook) te publikacija Vijeća Evrope „Recent Demographic Developments in Europe“.

1. PRAVNA OSNOVA ISTRAŽIVANJA STATISTIKE UMRLIH

Podaci o umrlim prikupljaju se na obrascu pod nazivom Statistički listić o slučaju smrti (obrazac DEM-2).

Ovo istraživanje provodi se na osnovu Zakona o statistici Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 26/04 i 42/04), Zakona o statistici u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 63/03), Zakona o statistici Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 85/03), te prema Statističkom programu Bosne i Hercegovine, Planu rada Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, Programu rada Federalnog zavoda za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine, Programu rada Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske i Statističkom programu od interesa za Brčko Distrikt, Filijala Brčko.

1.1. IZVORI PODATAKA

Podaci vitalne statistike zasnivaju se na sistematskom prikupljanju informacija vezanih uz evidentiranje vitalnih događaja.

Podaci koji se odnose na vitalne događaje evidentirani su u matičnim knjigama.

Osnovni izvor podataka vitalne statistike jesu registracije vitalnih događaja definirane kao permanentan upis bilo koje vrste vitalnih događaja: rođenja (živorođenih ili mrtvorodenih), priznanja očinstva, smrti te sklapanja i razvoda braka.

Evidentiranje podataka vitalne statistike ima dugu historiju. Rođenja, umiranja i vjenčanja u vremenu od 1921. do 1939. godine evidentirana su pretežno u crkvenim knjigama, a neznatan dio u državnim matičnim knjigama.

Zbog nejednakosti u evidentiranju i prikupljanju podataka vitalne statistike nametala se potreba uvođenja zakonske regulative koja bi jednoznačno odredila standarde i principe na području društvene statistike. Neki tada uvedeni principi primjenjuju se i danas.

Prvi propisi koji su određivali građanska stanja datiraju iz 1944. godine. Naime, u martu 1944. ZAVNOBiH je izdao „Upute za vođenje matičnih knjiga“, i u uvodu tih uputa, pozivajući se na odluke donesene na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, ističe se da je dužnost vlasti da „nadzire i odlučuje u svim društvenim pitanjima, ne samo ekonomije, obrazovanja, zdravstva, itd., nego i takvim koji na prvi mah izgledaju kao da se tiču samo pojedinca. Ako se tačnije posmatra, vidimo da zadiru i u javne interese. Takvi su odnosi npr. rođenja, vjenčanja i smrti. Uredna državna zajednica mora pratiti razvoj promjene u broju svog stanovništva. Brojčani porast i pad stanovništva važan je iz mnogih razloga... Rođenja i smrti uzrokuju mnoge važne posljedice u pogledu uređenja odnosa u porodici, imovinskih pitanja kao nasljeđa i drugo...“

Osnovni propisi o građanskoj registraciji nalaze se u članu 1 tih uputa, gdje se propisuje: „Sva rođenja, vjenčanja i smrti građana koja se dogode na području pojedinog Narodnooslobodilačkog odbora moraju se upisati u matične knjige.“

Značaj matičnih knjiga istaknut je u čl. 26. st. 4. Ustava FNRJ, gdje se navodi da je evidencija rođenih, umrlih i vjenčanih stavljena u nadležnost države. U cilju provođenja tog ustavnog propisa proglašen je 1. aprila 1946. godine Zakon o državnim matičnim knjigama, čiji su propisi jedinstveno vrijedili na cijelom području bivše SFRJ („Službeni list FNRJ“, broj 29/1946).

Prema općim odredbama tog zakona radi evidencije ličnih stanja građana vode se državne matične knjige.

Prema čl. 3. tog zakona državne matične knjige su javne knjige. Činjenice upisane u matičnim knjigama i koje se njima dokazuju smatraju se istinitima dok se sudskim putem ne dokaže suprotno. Izvodi iz matičnih knjiga imaju dokaznu snagu javnih isprava. Matične knjige vodile su se (čl. 4. istog Zakona) kod tadašnjih mjesnih i gradskih odnosno rejonskih narodnih odbora. Članom 8. predviđeno je da se u konzularnim i diplomatskim predstavništvima FNRJ, gdje je to potrebno, vode i matične knjige rođenih i umrlih za državljane tadašnje države.

Prema tom zakonu, činjenica smrti (ili rođenja) prijavljivala se usmeno ili pisanim putem matičaru na čijem se području taj vitalni događaj dogodio.

Smrt u vozu, brodu ili avionu prijavljivana je matičaru mjesta u kojem je umrli pokopan.

U matičnu knjigu umrlih upisivala se činjenica smrti i sudsko proglašenje umrlim.

Činjenica smrti morala se matičaru prijaviti najkasnije tri dana od dana smrti odnosno nalaženja leša.

U matičnu knjigu umrlih se upisivalo: porodično i rođeno ime umrle osobe, dan, mjesec, godina, sat i mjesto smrti, dan, mjesec i godina rođenja i posljednje mjesto (ulica i broj) stanovanja umrle osobe, bračno stanje, porodično i rođeno ime supružnika ako je umrla osoba bila udana/oženjena, udovac/udovica, razveden/razvedena, porodično i rođeno ime roditelja umrle osobe te porodično i rođeno ime i mjesto stanovanja osobe koja je prijavila smrt.

Pri upisivanju nepoznatog leša upisivani su samo poznati podaci.

Pravosnažnu odluku o proglašenju osobe umrlom sud je dostavljao za upis u matičnu knjigu umrlih onom matičaru na čijem se području nalazilo posljednje boravište osobe koja je proglašena umrlom.

Za osobe proglašene mrtvima, a čije je boravište bilo nepoznato ili u inozemstvu, činjenica smrti upisivala se u matičnu knjigu umrlih na području na kojem je bilo mjesto rođenja osobe koja je proglašena umrlom.

Činjenica smrti i proglašenje osobe umrlom evidentirani su i u matičnu knjigu rođenih.

Kada su pojedine osobe izgubile život tokom rata, upis se obavio na osnovu rješenja tadašnjeg kotarskog narodnog odbora na čijem je području poginuli imao prebivalište odnosno posljednje boravište. Pravosnažnim rješenjem se na osnovu izloženih dokaza potvrdilo da je osoba poginula pod označenim uslovima i odredio se upis njegove smrti u matičnu knjige umrlih.

Na osnovu Zakona o državnim matičnim knjigama ministar unutrašnjih poslova propisao je Opću uputu za sastav i vođenje državnih matičnih knjiga, a objavljena je u „Službenom listu FNRJ“, broj 29/1946, 4. aprila 1946. godine, gdje je navedeno da se matične knjige vode jednoobrazno na području cijele tadašnje države.

U skladu s uputom za sastav i vođenje državnih matičnih knjiga u slučaju sudskog proglašenja umrlim, osim navedenih podataka, u pojedine se rubrike u knjizi umrlih upisivao i dan, mjesec, godina i sat smrti koji je, prema sudskoj odluci, ustanovljen kao vjerovatan dan smrti. U slučaju upisa smrti izvršenjem smrtno kazne u rubriku „Primjedbe i ispravci“ upisan je broj i datum službenog izvještaja o izvršenju smrtno kazne.

Osim toga, u uputi je navedeno i da zbog važnosti za praćenje statističkih podataka o prirodnom kretanju stanovnika „matičar treba prilikom upisa u matične knjige popuniti statistički listić za svaki slučaj rođenja, vjenčanja i smrti. Obрасce za statističke listiće sa svim potrebnim uputama propisuje Državni statistički ured“.

Tokom 1946. godine matičari su mjesečno dostavljali statističkim zavodima kotara i gradova, a oni statističkom zavodu NRBiH, podatke o ukupnom broju umrlih prema spolu, podatke o ukupnom broju živorođenih i mrtvorodenih te podatke o broju sklopljenih brakova za područja za koja su vodili matične knjige.

Svi podaci o vitalnim događajima do 1950. prikupljali su se zbirno prema mjestu registracije, tj. prema mjestu gdje se slučaj dogodio, odnosno prema mjestu gdje je pojedini slučaj rođenja, vjenčanja ili smrti upisan u matične knjige.

Od 1. januara 1950. podaci se prikupljaju na osnovu individualnih statističkih listića (obrazaca) za svaki upisani vitalni događaj, također prema mjestu registracije.

Treba istaći da je posebna pažnja posvećivana odgovorima o uzroku smrti, i to tako da su statistički uredi redovno svakog mjeseca davali na pregled kotarskim ili gradskim ljekarima statističke listiće o smrti, a oni su trebali provjeriti odgovore o uzroku smrti, pogotovo ako je bila riječ o nelogičnim i sumnjivim slučajevima. Kako bi se poboljšao podatak o uzroku smrti, kontrola i šifriranje uzroka smrti povjereni su posebno određenom ljekaru. Pri šifriranju korištena je posebna nomenklatura bolesti, povreda i uzroka smrti, a izrađena je u decembru 1949. godine. Ta je nomenklatura (klasifikacija) izrađena u skladu sa VI revizijom međunarodne klasifikacije donesenom u Parizu 1948. godine.

Prilikom upisa u matičnu knjigu umrlih matičar je popunjavao za svaku umrlu osobu poseban Statistički listić o slučaju smrti (obrazac DEM-2). Za svaki slučaj nasilne

smrti popunjavao se poseban Statistički listić o slučaju nasilne smrti (obrazac DEM, N.S.), gdje se upisivao podatak o vrsti nasilne smrti, tj. za nesretni slučaj, ubistvo i samoubistvo, ili za izvršenje smrtno kazne prema presudi nadležnih sudova. Tačno popunjeni listić pridružio se obrascu DEM-2 koji se odnosio na tu osobu i matičari su ih zajedno dostavljali kotarskom narodnom odboru u skladu s uputama.

Prilikom prikupljanja podataka o smrti među najvažnijim podacima je podatak o uzroku smrti. Pouzdanost podataka o uzroku smrti uveliko je zavisila o tome da li je dijagnozu smrti utvrdio ljekar. Ta je pouzdanost još veća ako dijagnozu utvrđuje ljekar koji je umrlu osobu i liječio. Budući da je za ovakav način bilo potrebno uspostaviti široku mrežu zdravstvenih ustanova i lekara, taj je proces išao postepeno. Takav način prikupljanja podataka o uzroku smrti počeo se primjenjivati od 1952., i to djelomično u 24 grada i 4 kotara.

Podaci dobijeni po mjestu registracije imali su i posebnu ulogu u vođenju zdravstvene politike, odnosno poduzimanja određenih mjera na određenom području na koje se podaci odnose.

Prikupljanje individualnih podataka omogućilo je obradu prema mjestu stalnog stanovanja (prebivalištu), tj. prema mjestu stalnog stanovanja umrle osobe. Obrada podataka prema tom principu, ne samo o umrlim osobama nego i o rođenim, omogućila je proučavanje procesa promjena u prirodnom kretanju stalnog stanovništva.

Kako bi se tačno provodio princip obrade podataka prema mjestu stalnog stanovanja (prebivalištu), razmjenjivani su statistički listići između tadašnjih republika. Ta je razmjena obavljana sve do 1991. godine.

Obradom podataka prema mjestu stalnog stanovanja omogućeno je praćenje vitalnih promjena stalnog stanovništva, pogotovo pri proučavanju reprodukcije stanovništva, odnosno njegovog povećanja ili smanjenja za određeno područje.

1.2. ZAKON O MATIČNIM KNJIGAMA BOSNE I HERCEGOVINE

Zakon o državnim matičnim knjigama iz 1946. te izmjene i dopune tokom godina primjenjivani su se sve do 1992. godine, kada je, na osnovu Amandmana LI tačka 5. stav 3. na Ustav RBiH, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine na prijedlog Vlade Republike Bosne i Hercegovine donijelo Uredbu sa zakonskom snagom o matičnim knjigama. Ova uredba objavljena je 9. novembra 1992. u „Službenom listu RBiH“, broj 20/92. Danom početka primjene ove uredbe prestaju važiti Zakon o matičnim knjigama („Službeni list SRBiH“, broj 12/74, 38/86 i 33/90) i Zakon o osnovnim podacima za matične knjige („Službeni list SFRJ“, broj 6/73), koji je Uredbom sa zakonskom snagom o preuzimanju i primjenjivanju saveznih zakona koji se u Bosni i Hercegovini primjenjuju kao republički zakon („Službeni list SRBiH“, broj 20/92) preuzet kao republički zakon.

Prema Dejtonskom mirovnom sporazumu Bosna i Hercegovina je država podijeljena na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, te Distrikt Brčko.

Na osnovu člana 70. stav 1. tačka 2. Ustava Republike Srpske i člana 116. Poslovnika Narodne skupštine Republike Srpske donesen je Zakon o matičnim knjigama koji je objavljen u Službenom glasniku Republike Srpske broj 18/1999. Ovaj zakon je u saglasnosti sa zakonom koji je objavljen u „Službenom listu SRBiH“, broj 20/92.

Federacija Bosne i Hercegovine nije donosila poseban zakon nego primjenjuje Zakon o matičnim knjigama objavljen u „Službenom listu SRBiH“, broj 20/92.

U osnovnim odredbama Uredbe sa zakonskom snagom o matičnim knjigama („Službeni list SRBiH“, br. 20/92) matične knjige su definirane kao evidencije o ličnim stanjima građana u koje se upisuju činjenice o rođenju, zaključenju braka i smrti, kao i primjedbe u vezi s ovim činjenicama.

Prema čl. 1. st. 3. te uredbe, matične knjige, izvodi iz matičnih knjiga i uvjerenja koja se izdaju na osnovu matičnih knjiga su javne isprave.

Prema čl. 2. st. 1. Uredbe, matične knjige se vode za svako naseljeno mjesto zasebno po matičnim područjima.

Na osnovu čl. 45. st. 1. Uredbe sa zakonskom snagom o matičnim knjigama („Službeni list SRBiH“ broj 20/92 i 6/93), ministar unutrašnjih poslova donio je Uputu o vođenju matičnih knjiga („Službeni list SRBiH“, broj 21/93).

Na osnovu čl. 42. st. 1. Zakona o matičnim knjigama u Republici Srpskoj („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99), ministar Ministarstva uprave i lokalne samouprave donio je Uputstvo o vođenju matičnih knjiga („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 21/99).

Ovim uputama propisuje se način vođenja i čuvanja matičnih knjiga i spisa, način vršenja uvida u matične knjige i spise, način izdavanja izvoda i uvjerenja na osnovu matičnih knjiga i postupak za obnavljanje uništenih ili nestalih matičnih knjiga.

Uputom je određeno i sljedeće:

- matične knjige vode se u dva primjerka: prvi primjerak ili izvornik i drugi primjerak koji je prijepis prvog primjerka,
- prvi primjerak ili izvornik matične knjige uvijek se vodi u obliku knjige povezane u korice s numeriranim stranama i ovjerene od nadležnog organa,
- drugi primjerak matične knjige vodi se na istom obrascu kao prvi primjerak, ali ne mora biti ukoričen dok se nalazi kod matičara,
- matične knjige vode se kod nadležnog organa za svako naseljeno mjesto po matičnim područjima,

- u slučaju promjene matičnog područja zaključene matične knjige za naseljena mjesta koja su pripala drugom matičnom području preuzet će matičar tog matičnog područja, a nezaključene matične knjige nastaviti će voditi matičar dotadašnjeg matičnog područja do kraja godine i po njihovom zaključenju predat će ih novom nadležnom matičaru. Početkom sljedeće godine matične knjige vodit će se u skladu s novim matičnim područjem,
- pri spajanju matičnih područja matičar će preuzeti sve matične knjige koje su se vodile za spojena matična područja,
- pri podjeli matičnih područja ili odvajanju naseljenih mjesta ili dijelova naseljenih mjesta iz sastava jednog matičnog područja i pripajanju drugom matičnom području matične knjige preuzet će matičar kojem je pripao veći dio matičnog područja koje je podijeljeno.

1.2.1. MATIČNA KNJIGA UMRLIH

Prema čl. 16. Uredbe sa zakonskom snagom o matičnim knjigama koja se koristi na području Federacije BiH i čl. 15. Zakona o matičnim knjigama Republike Srpske u matičnu knjigu umrlih upisuju se:

1. podaci o smrti, i to: ime i prezime umrlog; njegovo prezime prije zaključenja braka; spol, dan, mjesec, godina, sat i mjesto smrti; dan, mjesec, godina i mjesto rođenja; bračno stanje; državljanstvo (u Republici Srpskoj na osnovu čl. 15. Zakona o matičnim knjigama nacionalnost i vjeroispovijest); prebivalište i adresa stana; uzrok smrti i mjesto sahrane;

2. ime i prezime bračnog druga i njegovo prezime prije zaključenja braka ako je umrli bio u braku; ime i prezime roditelja umrlog; ime i prezime i prebivalište osobe koja je prijavila smrt, odnosno naziv ustanove ako je smrt prijavila ustanova;

3. proglašenje nestale osobe umrlom i podatak o smrti koji je dokazan u sudskom postupku.

Prema čl. 17. Uredbe („Službeni list“ RBiH“, br. 20/92) odnosno čl. 16. Zakona o matičnim knjigama („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99) činjenica smrti prijavljuje se usmeno ili pismeno radi upisa u matičnu knjigu umrlih matičaru matičnog područja na kome je mjesto gdje je smrt nastupila.

Ako se ne zna gdje je smrt nastupila, činjenica smrti upisat će se u matičnu knjigu umrlih koja se vodi za mjesto gdje je leš nađen.

Činjenica smrti koja je nastupila na saobraćajnom sredstvu u toku prijevoza, kao i smrt koja je nastupila zbog saobraćajne nezgode na mjestu saobraćajne nezgode, upisuje se u matičnu knjigu koja se vodi za mjesto gdje se umrli sahranjuje.

Prema čl. 18. Uredbe (čl. 17. Zakona RS) činjenica smrti mora se nadležnom matičaru prijaviti prije sahrane, a najkasnije u roku od tri dana od smrti odnosno od dana nalaženja leša umrle osobe.

Prema čl. 19. Uredbe (čl. 18. Zakona RS) činjenicu smrti dužni su prijaviti članovi porodice odnosno članovi domaćinstva s kojim je umrli živio. Ako njih nema ili nisu mogućnosti da to učine, činjenicu smrti dužne su prijaviti druge osobe s kojima je umrli živio ili drugi članovi porodice koji su saznali za smrt, odnosno osobe u čijem je stanu smrt nastupila. Ako nema ni ovih osoba, činjenicu smrti dužna je prijaviti osoba koja je prva saznala za smrt.

Činjenicu smrti osobe koja je umrla u zdravstvenoj ustanovi, kasarni, kazneno-popravnoj ustanovi, hotelu, internatu ili drugoj ustanovi ili organizaciji – dužna je prijaviti ustanova ili organizacija u kojoj je osoba umrla.

U slučaju nalaženja leša čiji identitet nije utvrđen, činjenicu smrti dužan je prijaviti organ koji je sastavio zapisnik o nalaženju leša.

Prema čl. 20. činjenica smrti upisuje se na osnovu potvrde o smrti koju izdaje doktor medicine odnosno drugi zdravstveni radnik u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti.

Bez potvrde o smrti matičar ne smije upisati činjenicu smrti u matičnu knjigu.

Činjenicu smrti nepoznate osobe matičar će upisati u matičnu knjigu na osnovu zapisnika o nalaženju leša.

Prema čl. 21. proglašenje nestale osobe umrlom i smrt dokazana u sudskom postupku upisuje se u matičnu knjigu umrlih na osnovu pravosnažne sudske odluke. Sud je dužan ovu odluku dostaviti u roku od 15 dana od dana njene pravosnažnosti matičaru matičnog područja na kome je bilo posljednje prebivalište umrlog.

Ako je posljednje prebivalište umrlog bilo nepoznato ili je u inozemstvu, sud će odluku dostaviti matičaru matičnog područja na kome je mjesto rođenja te osobe, a ako je mjesto njegovog rođenja u inozemstvu – matičaru matičnog područja na kome je sjedište suda koji je donio odluku.

1.2.2. ZAJEDNIČKE ODREDBE UPISA U MATIČNE KNJIGE

U Uredbi sa zakonskom snagom o matičnim knjigama navedene su osnovne obaveze matičara:

- prema čl. 23. matičar upisuje u matične knjige samo one činjenice i podatke koji su mu prijavljeni odnosno koje sadrži akt nadležnog organa,
- prema čl. 28., činjenice smrti prijavljene po isteku 30 dana od dana kada su se desile, matičar smije izvršiti upis ovih činjenica u matične knjige samo na **osnovi** rješenja centra službi sigurnosti (u Republici Srpskoj na osnovu rješenja općinskog

organa, čl. 27. Zakona o matičnim knjigama) na čijem području se vodi matična knjiga u koju se ima izvršiti upis.

Prema Uputi o vođenju matičnih knjiga („Službeni list RBiH“, broj 21/93 i „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 21/99) matičar:

– upisuje u matičnu knjigu samo ono što su stranke pred njim izjavile ili što je u pismenu sadržano,

– upis obavlja odmah po prijemu prijave ili drugog pismena. Ako matičar posumnja u istinitost prijave, ili se to pokaže potrebnim, upis se može odgoditi radi utvrđivanja istinitosti podataka u prijavi. Tačnost podataka prije upisa u matičnu knjigu matičar je dužan provjeriti po službenoj dužnosti (čl. 26. st. 2. Uredbe),

– lični podaci za umrle osobe upisuju se na osnovu podataka iz matičnih knjiga ili drugih javnih isprava,

– podaci o državljanstvu u matičnu knjigu umrlih upisuju se shodno propisima o državljanstvu,

– jedinstveni matični broj građana u matične knjige upisuje se prema odredbama čl. 20. do 26. Pravilnika o obrascima i načinu vođenja evidencije o jedinstvenim matičnim brojevima građana i o upisivanju matičnog broja u matične knjige („Službeni list SRBiH“, broj 27/80 i 8/88).

– prema čl. 34. Uredbe odnosno čl. 33. Zakona o matičnim knjigama u Republici Srpskoj činjenica smrti nastala u inozemstvu upisuje se u matičnu knjigu umrlih koja se vodi za naseljeno mjesto u kome je bilo posljednje prebivalište umrlog.

U slučaju da se posljednje prebivalište osobe ne može utvrditi, upis će se izvršiti u odgovarajuću matičnu knjigu po mjestu rođenja odnosnih osoba. Ako ove osobe nisu ni rođene na teritoriji Bosne i Hercegovine, upis će se izvršiti u odgovarajuću matičnu knjigu koja se vodi u gradu Sarajevu u Općini Centar – Sarajevo (za područje Federacije BiH), ili u Banjoj Luci (za područje Republike Srpske).

U skladu s čl. 147. Zakona o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj 29/97) i čl. 18. Zakona o matičnim knjigama („Službeni glasnik RS, br. 18/99), smrt su dužne bez odgađanja prijaviti osobe koje su živjele u zajednici s umrlim građaninom, srodnici ili komšije (susjedi), a ako takvih nema – svaki građanin koji sazna za smrtni slučaj.

Prema članu 145. Zakona o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj 29/97), odnosno čl. 91. Zakona o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99), za svakog se umrlog građanina utvrđuje vrijeme i uzrok smrti. Vrijeme i uzrok smrti utvrđuje ljekar specijalist. Iznimno, vrijeme i uzrok smrti može utvrditi i drugi osposobljeni zdravstveni radnik, na način koji uputom utvrdi ministar zdravstva.

1.2.3. PRAVILNIK O NAČINU PREGLEDA UMRLIH I NAČINU UTVRĐIVANJA VREMENA I UZROKA SMRTI

Na osnovu čl. 44. st. 2. Uredbe o matičnim knjigama, odnosno čl. 42. st. 2. Zakona o matičnim knjigama Republike Srpske, ministar unutrašnjih poslova odnosno ministar uprave i lokalne samouprave u saglasnosti s ministrom zdravstva propisuje obrazac potvrde o smrti.

Pravilnik o obrascu potvrde o smrti objavljen je u „Službenim novinama Federacije BiH“, broj 15/2000.

Pravilnikom se, između ostalog, propisuje i obrazac potvrde o smrti, koja se podnosi prilikom prijavljivanja činjenice smrti.

Činjenica smrti upisuje se na osnovu potvrde o smrti koju izdaje ljekar specijalist odnosno drugi zdravstveni radnik u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti.

Pravilnikom je utvrđen način i pregled umrlih i način utvrđivanja vremena uzroka smrti. Sahrana umrle osobe ne može se obaviti dok se ne obavi pregled umrlog.

Vrijeme i uzrok smrti građana umrlih u zdravstvenoj ustanovi utvrđuje ljekar specijalist te ustanove.

Pregled umrlih osoba izvan zdravstvenih ustanova obavljaju lekari specijalisti ili iznimno i drugi za to osposobljeni zdravstveni radnici u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti. Te se osobe smatraju ovlaštenim mrtvozornicima. O svakom imenovanju mrtvozornika nadležni općinski organ obavještava nadležnog matičara.

U skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije“, broj 29/97, odnosno „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99), član 146. odnosno član 95., nadležno općinsko tijelo imenuje potreban broj lekara specijalista odnosno drugih zdravstvenih radnika koji utvrđuju nastup smrti, vrijeme i uzrok smrti građana umrlih izvan zdravstvene ustanove.

Pregled umrlog, u skladu s odredbama Pravilnika, obavlja ovlašteni mrtvozornik, po pravilu, na mjestu smrti u roku od 12 sati nakon nastupanja smrti, odnosno najkasnije šest sati od prijema obavještenja o nalaženju umrlog.

Mrtvozornik utvrđuje smrt na osnovu pregleda umrlog, podataka koje dobije na licu mjesta ili iz medicinske dokumentacije o liječenju umrlog.

Kada mrtvozornik posumnja da se radi o nasilnoj smrti, dužan je odmah o tome obavijestiti najbližu policijsku upravu.

U slučaju kada se radi o iznenadnoj smrti, kao i u slučaju kada mrtvozornik ne može utvrditi uzrok smrti, dužan je zatražiti obdukciju i o tome obavijestiti nadležni organ.

Zakonom o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, broj 29/97, odnosno „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99), čl. 149. odnosno čl. 95.,

predviđeno je da se obdukcija tijela umrlog provodi:

1. kada postoji sumnja ili je očito da je smrt uzrokovana krivičnim djelom ili je u vezi sa izvršenjem krivičnog djela;
2. kada je to potrebno radi zaštite zdravlja građana, odnosno kada to zahtijevaju epidemiološki, sanitarni i drugi stručni medicinski razlozi;
3. kada zahtjev za obdukciju postavi porodica umrlog građanina,
4. kada je građanin umro u zdravstvenoj ustanovi.

Prema članu 150., kada je građanin umro u zdravstvenoj ustanovi, direktor na zahtjev osobe iz uže porodice odnosno staratelja umrlog može odlučiti da se obdukcija ne provodi, osim iznimaka navedenih u istom članu Zakona o zdravstvenoj zaštiti, i to:

1. ako se radi o neprirodnoj ili nagloj smrti,
2. ako smrt nastupi tokom dijagnostičkog ili terapijskog zahvata,
3. ako to izričito zahtijeva ljekar specijalist koji je liječio umrlog.

Treba napomenuti da, prema čl. 151. Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, broj 29/97), ministar zdravlja i zamjenik ministra zdravlja propisuje pravilnik o načinu pregleda umrlih i načinu utvrđivanja vremena i uzroka smrti.

1.2.4. NAČIN IZDAVANJA POTVRDE O SMRTI

Pravilnikom o načinu utvrđivanja uzroka smrti („Službeni list SRBiH, broj 1/82), koji se koristi u Republici Srpskoj, i Pravilnikom o načinu pregleda umrlih i načinu utvrđivanja vremena i uzroka smrti („Službene novine Federacije BiH, broj 15/00), čl. 21. predviđeno je da mrtvozornik, nakon utvrđivanja smrti, te stanja koja su prethodila ili pogodovala smrti, popunjava obrazac „Potvrda o smrti“.

Potvrda o smrti popunjava se u tri primjerka za domicilno stanovništvo. Dva primjerka obrasca mrtvozornik dostavlja matičaru općine čiji nadležni organ ga je imenovao, najkasnije u roku od 24 sata od časa utvrđivanja smrti, a jedan primjerak zadržava u evidenciji koju vodi o obavljenom pregledu umrlih.

Matičar upisuje u matičnu knjigu umrlih činjenicu smrti na osnovu potvrde o smrti. Jedan primjerak potvrde o smrti zadržava u svojoj arhivi, a drugi primjerak potvrde zajedno sa obrascem DEM-2 dostavlja u nadležni statistički ured.

2. METODOLOŠKE OSNOVE

U okviru ovih metodoloških osnova glavni zadatak je definirati cilj i predmet istraživanja statistike umrlih te odrediti:

- sistem koji se primjenjuje u prikupljanju podataka o umrlim odnosno u prikupljanju podataka na osnovu upisa u matičnu knjigu umrlih,

- definicije osnovnih pojmova primijenjenih u predmetu istraživanja, i
- metode za izračunavanje osnovnih demografskih pokazatelja u statistici umrlih.

2.1. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj statističkog istraživanja je dobijanje podataka o ukupnom broju umrlih osoba kao osnovnoj, tj. negativnoj komponenti prirodnog kretanja stanovništva, koja, kao biološki kontinuiran proces, utječe na smanjenje broja stanovnika.

Na nivo mortaliteta odnosno smrtnosti svake populacije, uz biološke, utječu i socioekonomski faktori, uključujući zdravstveni standard.

Cilj je svake države da kroz stanje mortaliteta, vezano uz pojedine uzroke smrti, ocjenjuje stanje zdravstva i njegovu efikasnost, te utječe na povećanje brige o zdravstvenom stanju svoje populacije.

Podaci o umrlim, pogotovo podaci koji se odnose na uzroke smrti, osnova su za donošenje važnih odluka u korist zdravstvenog standarda odnosno poboljšanja zdravstvene brige o stanovništvu.

Na osnovu podataka statistike mortaliteta, posebno onih vezanih za uzroke smrti, vrednuje se i zdravstveni status populacije pojedine zemlje.

Veoma važan pokazatelj zdravstvenog standarda stanovništva je i upućenost u broj umrle dojenčadi, tj. umrle djece do jedne godine starosti.

Osim podataka o ukupnom broju umrlih, cilj je ovog istraživanja i dobijanje podataka o starosnoj i spolnoj strukturi, o državljanstvu, nacionalnoj-etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti, školskoj spremi, te ekonomskim obilježjima, liječenju, uzroku i vrsti smrti te prostornoj raspoređenosti umrlih osoba.

Uz dobijanje navedenih podataka, cilj je ovog istraživanja dobijanje osnovne baze za izračunavanje niza analitičkih pokazatelja važnih za analize sadašnje, ali i za pretpostavke o budućoj populaciji, te za projekcije ukupnog stanovništva i njegove strukture.

Kontinuirano, godišnje se prati razlika ukupnog broja živorođenih i umrlih osoba, što je prirodni priraštaj ili pad stanovništva države ili određenog područja.

2.2. PREDMET ISTRAŽIVANJA I JEDINICE POSMATRANJA

Predmet ovog istraživanja je svaka umrla osoba koja je evidentirana u matičnoj knjizi umrlih na području Bosne i Hercegovine.

Jedinica posmatranja je svaka umrla osoba upisana u matičnu knjigu umrlih, i za koju matičar prilikom evidencije u matičnu knjigu umrlih popunjava Statistički listić o slučaju smrti (obrazac DEM-2).

Statistički listić o slučaju smrti popunjava se za sve umrle osobe, bez obzira na to je li smrt prirodna ili nasilna, tj. je li osoba umrla prirodnom smrću ili zbog nesretnog slučaja, ubistva ili samoubistva.

Uz svaki listić o smrti matičar mora priložiti jedan primjerak potvrde o smrti, a drugi čuva u svojoj arhivi.

Nakon što je matičar evidentirao vitalni događaj u matičnu knjigu umrlih, informaciju o tome prosljeđuje u obliku statističkog podatka.

Prema pravnim propisima o vođenju matičnih knjiga, činjenica smrti upisuje se u matičnu knjigu umrlih matičnog područja na kome je mjesto gdje je smrt nastupila.

Obrađeni podaci o umrlim daju se prema mjestu stalnog stanovanja umrle osobe.

2.3. DEFINICIJE, OBJAŠNENJA I MEĐUNARODNE PREPORUKE

Definicije i objašnjenja sadržana u ovim metodološkim uputama zasnivaju se na preporukama UN-a i EUROSTAT-a za prikupljanje podataka vitalne statistike, ali i na pozitivnim propisima Bosne i Hercegovine.

2.3.1. MEĐUNARODNE PREPORUKE

Godine 1953. u okviru Ujedinjenih naroda publicirane su međunarodne preporuke i standardi (Principles for a Vital Statistics System – United Nations publications, Sales No. 1953. XVII.8) za primjenu u prikupljanju i obradi podataka vitalne statistike. Na izradi tih preporuka sudjelovali su stručnjaci, predstavnici 58 zemalja svijeta.

Preporuke su izrađene radi definiranja podataka vitalne statistike koji bi bili međusobno usporedivi, ako ne za sve zemlje svijeta, a ono barem za većinu članica UN-a.

Nakon toga objavljeno je nekoliko UN-ovih publikacija tipa priručnika i/ili preporuka iz područja vitalne statistike. Među njima i 1999. odnosno 1973. godine kao dopuna prve publikacije ovog tipa iz 1953. (Principles and Recommendations for a Vital Statistics System, Series M, No.19, Rev.1), gdje je, među ostalim, dat preporučeni sadržaj

prikupljanja podataka pojedinih vitalnih događaja, njihove definicije te prijedlozi izrade tabela vitalne statistike.

U preporukama se navodi da njihov osnovni cilj nije u određivanju zahtjeva u odnosu na vlade pojedinih zemalja, već usmjeravanje zemalja prema razvoju i ocjenjivanje sistema vitalne statistike koja se zasniva na valjanom građanskom evidencijskom sistemu, koristeći se pritom i pomoćnim metodama kada su one potrebne.

U priručniku vitalne statistike (Handbook of Vital Statistics System and Methods, Studies and Methods, Series F No. 35, Volume I, United Nations, New York, 1991) građanska je registracija definirana kao kontinuirana, stalna i obavezna evidencija vitalnih događaja i karakteristika vitalnih događaja kao što su rođenje, smrt, vjenčanje i razvod braka. Sve se te registracije zasnivaju na nacionalnim zakonodavstvima i prioritetni im je zadatak osiguranje svih potrebnih službenih dokumenata za građane svake od tih država. Međutim, podaci koji se prikupljaju tokom procesa registracije postaju korisne i važne statističke informacije. Ta evidencija vitalnih događaja i popunjavanje pojedinačnih statističkih izvještaja kontinuirani je izvor podataka vitalne statistike.

Osim Organizacije ujedinjenih naroda, čije osnovne postavke primjenjuje i EUROSTAT, veliku ulogu u izradi standarda i klasifikacija koje se koriste u vitalnoj statistici, ali i revidiranju kompletnog sistema vitalne statistike, ima i Svjetska zdravstvena organizacija (SZO/WHO – World Health Organisation).

Jedan od primarnih zadataka Svjetske zdravstvene organizacije je sistematsko i kontinuirano praćenje zdravstvenog stanja svake pojedine zemlje tako da se prikupljaju i obrađuju podaci o uzrocima bolesti i smrti. Podaci o smrti prema uzrocima smrti glavni su izvor informacija o učestalosti smrtnosti i bolesti određene populacije, ali i pokazatelj komparacije zdravstvenog stanja unutar zemlje ili usporedivosti s drugim, npr. susjednim zemljama.

Izbor sadržaja u statistici umrlih, kao i u ostalim područjima vitalne statistike, treba se primarno zasnivati na državnom (nacionalnom) potencijalu vezano uz zakonske odredbe o evidentiranju podataka vitalne statistike (Zakon o matičnim knjigama; „Službeni list SRBiH“, broj 20/92, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99), a time i uz državne (nacionalne) potrebe, ali i međunarodne zahtjeve poređenja podataka o umrlim odnosno o ostalim vitalnim događajima.

Da bi se zadovoljile državne (nacionalne) i međunarodne potrebe za podacima vitalne statistike, odnosno podacima o umrlim, sve bi zemlje trebale u statističko istraživanje o umrlim ugraditi zajednički osnovni skup pitanja, s tim da se taj sadržaj dopunjuje zavisno od potreba svake zemlje.

Kako bi podaci vitalne statistike, a time i podaci o umrlim, bili usporedivi na međunarodnom nivou, treba se koristiti definicijama u skladu s međunarodnim standardima te u svakom slučaju u skladu s definicijama primijenjenim u popisu. Primjena definicija korištenih u popisu posebno je važna jer se veliki dio stopa u vitalnoj statistici izračunava stavljanjem u odnos pojedinih vitalnih događaja (frekvencija) i adekvatnih kontingenata stanovništva ili ukupne populacije. Kad se

podaci popisa i vitalne statistike ne bi zasnivali na istim definicijama, stope vitalne statistike bilo bi teško ili gotovo nemoguće interpretirati.

U Preporukama UN-a za sistem vitalne statistike dat je preporučeni sadržaj i njegove definicije (Principles and Recommendations for a Vital Statistics System, Revision 2, United Nations, New York, 2001) za svaku umrlu osobu te je podijeljen na osnovni i dopunski sadržaj.

2.3.2. SADRŽAJ PODATAKA STATISTIKE UMRLIH, DEFINICIJE I OBJAŠNJENJA

Jasne, potpune i jednoobrazne definicije kao osnovni principi, usklađeni s međunarodnim preporukama, nužno su potrebni elementi u evidentiranju vitalnih događaja. Dovoljno fleksibilnim sistemom obrade podataka vitalne statistike i primjenom novih metoda prikupljanja podataka ili prilagođavanjem postojećih omogućava se opća usporedivost s obzirom na teritorijalnu rasprostranjenost na državnom i međunarodnom nivou. To treba imati u vidu prilikom izrade serija podataka, pogotovo vodeći računa o tome da se podaci obrađuju za najniže teritorijalne jedinice (naseljena mjesta) ako se iskazuju na regionalnom nivou (česte teritorijalne promjene u Bosni i Hercegovini – promjene naziva naseljenih mjesta, općina).

U nastavku se daje, u skladu s Godišnjim programom/planom, sadržaj podataka koji se prikupljaju u statistici umrlih, te objašnjenja, definicije i popis svih pozitivnih propisa u Bosni i Hercegovini na kojima se zasniva istraživanje o umrlim.

a) Karakteristike evidencije

(1) Mjesto smrti – geografska karakteristika

Mjesto smrti definirano je kao geografsko područje gdje je osoba umrla.

Mjesto smrti je mjesto gdje je osoba umrla. Ako je osoba umrla na teritoriji Bosne i Hercegovine, mjestom smrti smatra se naselje Bosne i Hercegovine u kojem je osoba umrla, a ako je smrt nastupila u inozemstvu mjestom smrti smatra se ona strana država u kojoj je osoba umrla.

Činjenica smrti koja je nastupila na saobraćajnom sredstvu u toku prijevoza, kao i smrt koja je nastupila zbog saobraćajne nezgode na mjestu saobraćajne nezgode, upisuje se u matičnu knjigu koja se vodi za mjesto gdje se umrla osoba sahranjuje.

Ako se u slučajevima iz prethodnog stava osoba koja je umrla na teritoriji Republike Srpske sahranjuje u inozemstvu, ili ako je mjesto sahrane u drugom entitetu, po čijem zakonu matičar, na čijem području se nalazi mjesto sahrane, nije nadležan za upis činjenice smrti, činjenica smrti prijavljuje se matičaru matičnog područja na kome je mjesto gdje je smrt nastupila i upisuje se u matičnu knjigu umrlih koja se vodi za to mjesto.

Za nestale osobe proglašene umrlim mjestom smrti smatra se posljednje prebivalište umrle osobe. Isto vrijedi u slučaju dokazivanja činjenice smrti ako u odluci suda nije naznačeno mjesto smrti ili je mjesto smrti nepoznato.

Za nađeni leš mjestom smrti smatra se mjesto gdje je leš nađen, odnosno ono mjesto koje se kao takvo naznači u zapisniku o nađenom lešu.

(2) Mjesto evidencije (upisa)

Matični ured i njegova matična područja unutrašnje su organizacijske jedinice ureda za opću upravu, gdje se, uz ostale poslove vezane za lična stanja građana, obavljaju upisi svih umrlih za nadležno područje u matičnu knjigu umrlih.

Osim podataka o matičnom području i matičnom uredu, prikupljaju se i podaci o kantonu (samo u Federaciji BiH) kojem matični ured i njegova matična područja pripadaju.

(3) Tekući broj upisa u matičnu knjigu umrlih

Odnosi se na redni broj pod kojim je umrla osoba upisana u matičnu knjigu umrlih u tekućoj godini.

(4) Datum upisa

Upisuje se dan, mjesec i godina kada je izvršen upis umrle osobe u matičnu knjigu umrlih.

b) Karakteristike umrle osobe

(5) Ime i prezime i ime jednog roditelja

U skladu sa odredbama Zakona o matičnim knjigama, u matičnu knjigu umrlih upisuje se ime i prezime umrle osobe te ime jednog roditelja.

(6) Spol

Spol je osnovna karakteristika umrle osobe i u skladu sa odredbama Zakona o matičnim knjigama u matičnu knjigu umrlih upisuje se spol umrle osobe (muško, žensko).

(7) Datum rođenja i JMBG

Upisuje se dan, mjesec i godina kada je umrla osoba rođena.

Na osnovu ovog podatka i podatka o datumu smrti izračunava se starost umrle osobe u trenutku smrti, a izražava se u navršenim godinama života.

Jedinstveni matični broj građana (JMBG) u matične knjige upisuje se prema odredbama čl. 20. do 26. Pravilnika o obrascima i načinu vođenja evidencije o jedinstvenim matičnim brojevima i o upisivanju matičnog broja u matične knjige („Službeni list SRBiH“, broj 27/80 i 8/88) te Zakona o jedinstvenom matičnom broju („Službeni glasnik BiH“, broj 32/01).

JMBG je individualna i neponovljiva oznaka identifikacijskih podataka o osobi i sastoji se od 13 cifara svrstanih u 6 grupa:

- I grupa: dan rođenja (dvije cifre),
- II grupa: mjesec rođenja (dvije cifre),
- III grupa: godina rođenja (tri cifre),
- IV grupa: broj registra (dvije cifre) – u BiH je 10 registracijskih područja,
- V grupa: kombinacija spola i rednog broja za osobe rođene istog datuma (tri cifre), i to za osobe muškog spola od 000 do 499, a za osobe ženskog spola od 500 do 999,
- VI grupa: kontrolni broj (jedna cifra), a određuje se uz pomoć kompjuterskog „Modula 11“.

Posebnim zakonom, kojim se regulira zaštita tajnosti podataka, pobliže se uređuju uvjeti i način korištenja matičnog broja.

Prema Zakonu o zaštiti ličnih podataka, čl. 3. („Službeni glasnik BiH“, broj 32/01), lični podatak definiran je kao svaka informacija koja se odnosi na fizičku osobu čiji identitet je ustanovljen ili se može ustanoviti, naročito na osnovu matičnog broja.

Prema čl. 7. istog zakona lični podaci mogu se prikupljati u svrhu s kojom je ispitanik upoznat, koja je izričito navedena i u skladu sa zakonom, i mogu se dalje obrađivati samo u svrhu za koju su prikupljeni .

Ako JMBG nije određen do dana dostavljanja obrasca statističkom zavodu, onda se upisuje samo datum rođenja.

Datum rođenja za nađenu djecu (nahočad) upisuje se prema procjeni nadležnog organa koji sastavlja zapisnik o nađenom djetetu.

(8) Prebivalište i boravište

Prebivalište i boravište je geografska lokacija u zemlji, teritorijalna jedinica ili veća geografska cjelina (političko-teritorijalna jedinica) ili geografska lokacija u stranoj zemlji u kojoj majka novorođenčeta ima prebivalište ili boravište.

Pod prebivalištem smatra se općina ili distrikt u kojem se državljanin nastani s namjerom da tamo stalno živi (Zakon o prebivalištu i boravištu državljana BiH, „Službeni glasnik BiH“, broj 32/01). Ta zakonska odredba „prebivališta“ određuje se dvjema činjenicama: nastanjenošću u određenom naselju i namjerom da osoba u tom naselju stalno živi.

Pod boravištem se smatra općina ili distrikt gdje se državljanin nastani s namjerom da tamo privremeno živi.

U skladu sa čl. 4. i čl. 8. važećeg zakona državljani prijavljuju i odjavljuju prebivalište i boravište.

Prijavljivanje i odjavljivanje prebivališta, kao i adrese stanovanja, obavezno je za sve državljane.

Prijavljivanje i odjavljivanje boravišta je dobrovoljno.

U roku od 60 dana od uspostave prebivališta, državljanin podnosi zahtjev za prijavu prebivališta/boravišta nadležnom organu u mjestu svog prebivališta ili boravišta navodeći svoju kućnu adresu.

Prema Zakonu o kretanju i boravku stranaca i azilu, čl. 52. („Službeni glasnik BiH“, broj 29/03), boravište stranca je mjesto u kojem stranac boravi do godinu dana u privremenom boravku, dok je prebivalište mjesto u kom se stranac, koji ima odobren stalni boravak na teritoriji Bosne i Hercegovine, nastanio s namjerom da u njemu stalno živi.

Boravak stranaca je prema čl. 31. ovog zakona određen kao: vizni, bezvizni, privremeni i stalni boravak:

- a) vizni boravak je pravo na boravak stranca u Bosni i Hercegovini u vremenu koje je navedeno u vizi,
- b) bezvizni boravak je pravo na boravak stranaca koji dolaze iz zemalja bezviznog režima,
- c) privremeni boravak je boravak na teritoriji Bosne i Hercegovine u trajanju do godinu dana,
- d) stalni boravak je boravak na teritoriji Bosne i Hercegovine u neograničenom razdoblju.

Prema čl. 32. istog zakona odobrenje za privremeni boravak mora imati stranac koji namjerava boraviti u Bosni i Hercegovini i nakon roka određenog vizom odnosno roka određenoga za bezvizni boravak.

Odobrenje za prvi privremeni boravak (čl. 33. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu) izdaje se za razdoblje do jedne godine, a može se produžavati na zahtjev stranca.

Stalni boravak (čl. 40. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu) izdaje se strancu pod uvjetom da na osnovu odobrenja privremenog boravka neprekidno živi na teritoriji Bosne i Hercegovine najmanje pet godina prije podnošenja zahtjeva za odobrenje stalnog boravka.

Stranac kojem je odobren stalni boravak dužan je prijaviti prebivalište i promjenu adrese stana u mjestu prebivališta u roku od osam dana od dana prijema odluke o odobrenju stalnog boravka, odnosno od dana dolaska u mjesto prebivališta, odnosno od dana promjene stana.

Stranac kojem je odobren privremeni boravak dužan je prijaviti boravište i promjenu adrese stana u roku od 48 sati od dana prijema odluke o odobrenju privremenog boravka, odnosno od dana dolaska u mjesto boravka, odnosno od dana promjene stana.

O strancima na privremenom boravku i stalnom boravku, te prijavi i odjavi prebivališta odnosno boravišta ili promjeni adrese stana, vodi se evidencija. Tu evidenciju u okviru svog djelokruga rada vodi mjerodavan organ (čl. 91. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu).

U istraživanju o umrlim, vezano uz prebivalište/boravište, prikupljaju se i podaci koji se odnose na sljedeće prostorne jedinice:

- kanton/županija (samo za područje Federacije),
- općina,
- naselje.

Kanton/županija je jedinica lokalne uprave i samouprave. Područje kantona određuje se tako da ono bude izraz historijskih, saobraćajnih i privrednih faktora ta da predstavlja prirodnu samoupravnu cjelinu. Područje kantona definirano je područjem pripadajućih općina.

Općina je jedinica lokalne samouprave osnovana za područje nekoliko naselja koja predstavljaju prirodnu, privrednu i društvenu cjelinu, te koja su povezana zajedničkim interesima stanovništva. Područje općine definirano je pripadajućim naseljima.

Naselje je prostorna antropogeografska jedinica koja se sastoji od građevinskog područja i područja za druge namjene, a ima vlastiti sistem obilježavanja zgrada u okviru naselja ili u okviru uličnog sistema u naselju. Naselje može pripadati samo jednoj općini.

Naziv kantona, općine i naselja (mjesta) treba upisati prema teritorijalnoj podjeli važećoj u trenutku upisa u matični knjigu rođenih.

Za naselje kao odgovor treba upisati naziv mjesta (samostalno naselje, a ne njegov dio) u kome je umrla osoba stalno stanovala i naziv općine kojoj to mjesto pripada.

Ako je umrla osoba bila odsutna iz prebivališta duže od jedne godine, upisuje se mjesto boravka (u obzir se uzima godina koja prethodi datumu smrti umrle osobe).

Za umrlu osobu koja je boravila u inozemstvu duže od jedne godine obavezno se upisuje mjesto i naziv države boravka.

(9) Bračno stanje

Bračno stanje definira se kao zakonsko bračno stanje svake pojedine osobe u odnosu na Porodični zakon („Službene novine Federacije BiH“, broj 35/05, i „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 54/02).

Brak je, prema čl. 6. odnosno čl. 4. Porodičnog zakona („Službene novine Federacije BiH“, broj 35/05, i „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 54/02), zakonom uređena zajednica života žene i muškarca. Brak se sklapa saglasnom izjavom žene i muškarca u građanskom ili vjerskom obliku.

Brak u građanskom obliku sklapa se pred matičarom (čl. 7. Porodičnog zakona Federacije BiH odnosno čl. 4. Porodičnog zakona Republike Srpske) ili pred vjerskim službenikom (čl. 7. Porodičnog zakona Federacije BiH). Bračni partneri koji žele nakon sklopljenog braka pred matičarom sklopiti brak i pred vjerskim službenikom dužni su mu predati izvod iz matične knjige vjenčanih (čl. 29. Porodičnog zakona Federacije BiH).

Neoženjenim odnosno neudatom smatraju se djeca i sve osobe koje nikada nisu sklopile brak u smislu važećih propisa.

Oženjenim odnosno udatom smatra se osoba koja je sklopila brak pred nadležnim tijelom ovlaštenim za sklapanje braka u skladu s važećim propisima.

Udovac odnosno udovica je osoba čija je bračna zajednica prestala smrću jednog od supružnika, odnosno proglašenjem nestalog bračnog supružnika umrlim.

Razveden odnosno razvedena je osoba čija je bračna zajednica raskinuta pravosnažnom sudskom presudom.

Brak ne može sklopiti osoba koja je već u braku.

Brak sklopljen protivno odredbama Porodičnog zakona nije valjan i na njega se primjenjuju odredbe o poništenju braka.

Za osobe čiji je brak poništen uzima se u obzir zakonsko bračno stanje kakvo je bilo prije sklapanja braka koji je poništen.

(10) Državljanstvo

Državljanstvo se definira kao stalan pravni odnos pojedine osobe s državom koja pojedincu priznaje poseban pravni status.

Državljanstvo Bosne i Hercegovine prema Zakonu o državljanstvu („Službeni glasnik BiH“, broj 13/99) i Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 41/02, 6/03, 14/03 i 82/05) stječe se:

1. porijeklom,
2. rođenjem na teritoriji BiH,
3. usvajanjem,
4. putem naturalizacije,
5. putem međunarodnog sporazuma.

Prema čl. 6. ovog zakona porijeklom stječe državljanstvo Bosne i Hercegovine dijete:

1. čija su oba roditelja bili državljani Bosne i Hercegovine u vrijeme rođenja djeteta, bez obzira na mjesto njegovog rođenja;
2. čiji je jedan roditelj bio državljanin Bosne i Hercegovine u vrijeme rođenja djeteta i dijete je rođeno na teritoriji BiH;
3. čiji je jedan roditelj bio državljanin Bosne i Hercegovine u vrijeme djetetovog rođenja, a dijete je rođeno u inozemstvu, ako bi ono inače bilo bez državljanstva;
4. rođeno u inozemstvu, a čiji je jedan roditelj bio državljanin Bosne i Hercegovine u vrijeme djetetovog rođenja, pod uvjetom da do vremena kada napuni 23 godine:
 - bude registriran u svrhu evidentiranja bosanskohercegovačkih državljana kod kompetentnih vlasti u Bosni i Hercegovini ili inozemstvu;
 - ima stalno mjesto boravka na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Državljanstvo Bosne i Hercegovine stječe i dijete rođeno ili nađeno na teritoriji BiH čija su oba roditelja nepoznata ili nepoznatog državljanstva, ili bez državljanstva, ili ako je dijete bez državljanstva.

Dijete mlađe od 18 godina koje je u potpunosti usvojio državljanin Bosne i Hercegovine također stječe državljanstvo BiH.

Bračni drug državljanina Bosne i Hercegovine – stranac, može steći državljanstvo pod sljedećim uslovima:

1. da je brak trajao najmanje pet godina prije podnošenja zahtjeva i da još uvijek traje u momentu podnošenja zahtjeva;
2. da se odrekne ili na neki drugi način izgubi svoje ranije državljanstvo nakon stjecanja bosanskohercegovačkog državljanstva, osim ako to nije drugačije riješeno bilateralnim sporazumom iz čl. 14. Odustajanje ili prestanak ranijeg državljanstva se ne zahtijeva ako to nije dopušteno ili se ne može razumno zahtijevati;
3. da ima stalno mjesto boravka u najmanje posljednje tri godine na teritoriji Bosne i Hercegovine.

(11) Nacionalna/etnička pripadnost

Nacionalna/etnička pripadnost je obilježje koje označava pripadnost pojedinca narodu ili etničkoj skupini.

U skladu sa Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, čl. 3., („Službeni glasnik BiH“, broj 12/03), nacionalna manjina je definirana kao dio stanovništva –državljana Bosne i Hercegovine, koji ne pripada nijednom od tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Hrvati i Srbi), a sačinjavaju ga ljudi istog ili sličnog etničkog porijekla, iste ili slične tradicije, običaja, vjerovanja, jezika, kulture i duhovnosti i bliske ili srodne historijske prošlosti i drugih karakteristika.

Prema čl. 3. st. 2. Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina („Službeni glasnik BiH“, broj 12/03) Bosna i Hercegovina štiti položaj i ravnopravnost pripadnika nacionalnih manjina.

(12) Vjeroispovijest

Vjera je obilježje koje označava pripadnost pojedinca određenoj vjerskoj zajednici i pritom nije važno je li osoba upisana u knjige pripadnika neke vjeroispovijesti, već da li ono sama sebe smatra pripadnikom neke vjeroispovijesti ili ne, bez obzira na to je li osoba praktični vjernik ili nije.

Zakonom o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, čl. 2., („Službeni glasnik BiH“, broj 5/04), definirano je da su crkve i vjerske zajednice, ustanove i organizacije vjernika, zasnovane u skladu s vlastitim propisima, naučavanjima, vjerama, tradicijama i praksama, kojima je priznata pravna sposobnost i koje su upisane u registar crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini.

Prema čl. 4. st. 1. Zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 5/04) svako ima pravo na slobodu vjere i uvjerenja, uključujući i slobodu javnog ispovijedanja, odnosno neispovijedanja vjere.

(13) Najviša završena škola

Najviša završena škola podrazumijeva najviši nivo obrazovanja stečen završavanjem neke redovne škole, završavanjem škole koja zamjenjuje redovnu školu (npr. škola za obrazovanje odraslih), polaganjem privatnih ispita u redovnoj školi ili završavanjem kurseva za skraćeno završavanje neke škole, kojim se po važećim propisima stekla određena školska sprema. Kursevi koji ne daju svjedočanstva neke redovne škole odnosno kursevi koji nisu u sistemu obrazovanja Bosne i Hercegovine ne uzimaju se u obzir kao završena škola. Završavanje jednog ili više razreda škole višeg ranga koja nije završena ne uzima se u obzir. Učenici srednjih škola iskazuju se u grupi „Osnovne škole“, a studenti u odgovarajućoj grupi „Srednjih škola“. Izuzetak čine samo osobe koje nemaju završeno osnovno obrazovanje te se podaci za njih razvrstavaju po grupama razreda.

Modalitet „Bez škole“ odnosi se na osobe koje nisu pohađale školu.

Modalitet „Nepotpuna osnovna škola“ odnosi se na osobe koje su završile neki od razreda osnovne škole (npr. 1-4 ili 5-7 razreda osnovne škole).

Modalitet „Osnovna škola“ odnosi se na osobe koje su završile osnovnu (osmogodišnju i devetogodišnju) školu, prijašnju osmoljetku ili sedmoljetku, prijašnju nižu gimnaziju, odnosno niže razrede gimnazije, prijašnju građansku školu i ostale slične škole nivoa „male mature“.

Modalitet „Srednjih škola“ podijeljen je u dvije osnovne grupe:

- škole za zanimanja u trajanju 2 do 3 godine,
- škole za zanimanja u trajanju od 4 godine i gimnazije.

Grupa „Škola za zanimanja u trajanju 2 do 3 godine i škole za KV (kvalificirane) radnike“ odnosi se na osobe sa završenom školom za učenike u privredi, školom sa praktičnom obukom, industrijskom i zanatskom školom, srednjim usmjerenim obrazovanjem u trajanju kraćem od 4 godine i sličnim školama.

Grupa „Škola za zanimanja u trajanju od 4 godine i gimnazije“ odnosi se na osobe sa završenom srednjom tehničkom, srednjom ekonomskom ili medicinskom i drugom stručnom školom u trajanju 4 godine, osobe s položenim ispitom zrelosti (maturom) u gimnaziji bilo kojeg usmjerenja, vjerske škole i srednje usmjereno obrazovanje bez obzira na struku u trajanju 4 godine.

Modalitet “Viša škola i I (VI) stepen fakulteta u trajanju 2 do 3 godine” odnosi se na osobe koje su završile stručni studij u trajanju 2 do 4 godine ili prijašnji I (VI) stepen studija u trajanju 2 do 3 godine na višoj školi, visokoj školi (pedagoška i umjetnička akademija).

Modalitet “Fakultet i umjetnička akademija“ odnosi se na osobe koje su završile fakultet ili umjetnički studij (prijašnji VII stepen studija) na fakultetu, umjetničkoj akademiji ili visokoj školi u trajanju 4 i više godina.

Modalitet “Magisterij” odnosi se na osobe koje su završila postdiplomski studij i stekle naziv magistra,

Modalitet “Doktorat” odnosi se na osobe koje su odbranile doktorsku disertaciju i stekle naziv doktora nauka.

Za osobe koje su završile neku školu u inozemstvu iskazuje se ona škola koja odgovara istom nivou škole u Bosni i Hercegovini.

(14) Aktivnost

Aktivnim stanovništvom smatraju se one osobe koje obavljaju zanimanje, tj. koje svojim radom (u radnom odnosu ili samostalno na svom ili porodičnom imanju, u zanatskoj ili drugoj radionici, u kući i sl.) zarađuju sredstva za život ili ne obavljaju zanimanje, ali traže prvo ili ponovno zaposlenje.

– Položaj u aktivnosti

Osobe koje obavljaju zanimanje u radnom odnosu ili samostalno smatraju se osobama koje rade kod poslodavca u bilo kojem sektoru vlasništva, samostalno obavljaju djelatnost u vlastitom preduzeću, radnji ili slobodnom zanimanju, sa ili bez zaposlenika, samostalno obavljaju djelatnost na svom poljoprivrednom gazdinstvu, sa ili bez zaposlenika, i pomažući članovi porodice u preduzeću, radnji ili na poljoprivrednom gazdinstvu nekog od članova domaćinstva.

Zanimanje podrazumijeva vrstu posla koju osoba obavlja radi stjecanja sredstava za život. Zanimanje se definira kao skup poslova i radnih zadataka koji su svojim sadržajem i vrstom organizaciono i tehnološki srodni i povezani, a za njihovo obavljanje potrebni su znanje, sposobnost i vještina.

Zanimanje nezaposlenih osoba odnosno osoba koje traže ponovno zaposlenje određuje se prema poslovima koje je osoba obavljala prije nastanka nezaposlenosti.

Zanimanje nezaposlenih bez radnog iskustva odnosno osoba koje traže prvo zaposlenje iskazuje se prema osposobljenosti za rad školovanjem ili na drugi način.

Posao (radno mjesto) definira se kao skup radnih zadataka koje izvršava jedna osoba.

Osobama s ličnim prihodom smatraju se penzioneri svih kategorija, osobe koje primaju socijalnu pomoć ili imaju prihod od davanja u zakup zemlje, kuće, trgovine, radionice ili druge imovine.

Pod prihodom se podrazumijevaju sva redovna primanja i prihodi osim primanja koja se ostvaruju radom odnosno obavljanjem zanimanja.

Penzija (starosna, invalidska, porodična) primanje je koje se odnosi samo na onu osobu na čije ime glasi rješenje, bez obzira na to je li osoba penziju ostvarila u zemlji ili inozemstvu.

Starosnu penziju, prijevremenu ili punu, stječe osigurana osoba koja je to pravo ostvarila vlastitim radom u propisanom trajanju i navršenim godinama života.

Invalidsku penziju stječe osigurana osoba kod koje je nastao gubitak radne sposobnosti.

Porodičnu penziju stječu članovi porodice nakon smrti nosioca penzije.

Osobama s drugim ličnim prihodom smatraju se osobe koje primaju socijalnu naknadu ili imaju prihode od davanja u zakup zemlje, kuće, trgovine, radionice ili druge imovine.

Socijalne naknade podrazumijevaju novčana primanja koja dobijaju osobe prema raznim osnovama stjecanja, kao što su primanja na ime porodiljskog dopusta, bolovanja, tjelesnog oštećenja i tuđe njege, socijalna pomoć, rehabilitacija i zapošljavanje invalidnih osoba, dječiji dodatak, naknade osobama u statusu raseljenih, povratnika i sl.

Prihodi od imovine odnose se na prihode koje ostvaruju one osobe na čije ime glasi imovina i imovinska prava stečena prijašnjim radom, a uključuju prihode od najma soba, stana, kuće, garaže, poslovnog prostora, zemlje, pokretne imovine (automobila, broda, stoke i sl.), prihode od dividendi na dionice ili raspoređene dobiti preduzeća (tako će se npr. za osobe koje su uložile sredstva u poslovanje preduzeća ili zanata i samo sudjeluju u raspodjeli dobiti smatrati da imaju dobit od imovine), prihode od patenata, licenci, autorskih prava, te štednja i prihodi od kamata na štedne uloge i kamata na obveznice i druge vrijednosne papire i sl.

Ostale prihode osobe ostvaruju rješenjem ili ugovorom, tj. dokumentom koji glasi na ime i na rok, a odnose se na stipendije, prekvalifikacije, nezaposlenost, ali i na neka posve jednokratna primanja kao što su nagrade za uspjeh tokom školovanja, primanja od osiguravajućih zavoda na ime ozljeda, invalidnosti ili smrti, primanja od osiguravajućih zavoda na ime oštećene ili uništene imovine, primanja za nacionaliziranu ili ekspropriiranu imovinu, alimentacija i sl.

Izdržavane osobe su one osobe koje nemaju vlastitih sredstava za život i izdržavaju ih roditelji, supružnici, rođaci, nesrodnici ili razne državne, humanitarne, vjerske ili slične institucije.

U izdržavane osobe uključene su domaćice, djeca, učenici, studenti i ostale izdržavane osobe.

Domaćicom se smatra osoba starosne dobi 15 i više godina koja ne obavlja nikakav posao radi zarade i koja isključivo ili najveći dio vremena tokom dana obavlja samo poslove za potrebe vlastitog domaćinstva.

Djetetom, učenikom ili studentom smatraju se :

- djeca predškolskog uzrasta i ostala djeca mlađa od 15 godina koja ne pohađaju školu, i
- učenici i studenti koji redovno ili vanredno pohađaju neku školu (osnovnu, srednju ili fakultet).

Nesposobnima za rad smatraju se osobe starosne dobi 15 i više godina koje ne mogu obavljati zanimanje zbog bolesti, invalidnosti ili starosti.

Osobe na radu ili boravku u inozemstvu jesu oni građani Bosne i Hercegovine koji rade u inozemstvu kod stranog poslodavca ili samostalno ili borave u inozemstvu kao članovi porodice osoba na radu.

Ovdje nisu uključene osobe koje u inozemstvu borave kao zaposleni u diplomatsko-konzularnim službama i članovi njihovih porodica.

Strani poslodavac je strani vlasnik ili preduzeće te državna i javna ustanova strane države. Isto tako, stranim se poslodavcem smatra i bh. državljanin koji ima registrirano preduzeće odnosno radnju u inozemstvu u kojoj zapošljava i bh. radnike.

Samostalan rad u inozemstvu je rad u vlastitom preduzeću, radnji, uredu, ordinaciji i sl.

(15) Aktivnost izdržavaoca

Modalitet “Aktivna osoba u zemlji” odnosi se na umrle osobe čiji je izdržavalac bio aktivna osoba koja je obavljala zanimanje na području Bosne i Hercegovine, što uključuje i izdržavaoce koji rade odnosno obavljaju zanimanje u bh. diplomatskim i drugim predstavništvima i sličnim službama u inozemstvu, izdržavaoci koji su na radu

u inozemstvu upućeni preko bh. preduzeća koja tamo izvode radove i izdržavaoci koji rade u Organizaciji ujedinjenih naroda ili drugim međunarodnim organizacijama.

Osobama s ličnim prihodom smatraju se penzioneri svih kategorija, osobe koje primaju socijalnu pomoć ili imaju prihode od davanja u zakup zemlje, kuće, trgovine, radionice ili druge imovine.

Pod prihodom se podrazumijevaju sva redovna primanja i prihodi osim primanja koja se ostvaruju radom odnosno obavljanjem zanimanja.

Osobe na radu u inozemstvu su oni građani Bosne i Hercegovine koji rade u inozemstvu kod stranog poslodavca ili samostalno.

(16) Položaj u zaposlenosti

Položaj u zaposlenosti odnosi se na osobe koje obavljaju zanimanje u radnom odnosu ili samostalno.

Položaj u zaposlenosti definira odnos svake osobe koja obavlja neku ekonomsku aktivnost prema njenom zaposlenju, to jest je li osoba zaposlenik, vlasnik/suvlasnik (poslodavac), vlasnik/suvlasnik bez zaposlenika, tj. osoba koja radi za vlastiti račun (samozaposlenik), te pomažući član domaćinstva (neplaćeni porodični radnik).

Zaposlenik je osoba koja radi za poslodavca u bilo kojem sektoru vlasništva, odnosno osoba koja, u pravilu, prema formalnom ili neformalnom dogovoru s poslodavcem (domaćim ili stranim) radi u zemlji ili inozemstvu za protunaknadu u obliku nadnice, plaće, provizije ili isplate prema učinku u novcu ili naturi.

Ovdje se uključuju i radnici diplomatsko-konzularnih službi Bosne i Hercegovine u inozemstvu.

Vlasnik/suvlasnik sa zaposlenicima (poslodavac) jest osoba koja, radeći u vlastitom preduzeću, radnji, slobodnom zanimanju (sam ili s jednim ili više partnera suvlasnika), ili poljoprivrednom gazdinstvu, obavlja posao ili samo upravlja i vodi poslovanje i trajnije zapošljava jednu ili više osoba koje kod njega rade kao zaposlenici.

Vlasnik/suvlasnik bez zaposlenika je osoba koja u svom preduzeću, radnji, slobodnom zanimanju ili poljoprivrednom gazdinstvu samostalno obavlja posao u kojem ne zapošljava radnike, a u obavljanju posla može se koristiti manjom ili neredovnom pomoći članova svoga domaćinstva.

Pomažući član domaćinstva je osoba koja redovno radi u preduzeću, radnji, slobodnom zanimanju, na poljoprivrednom gazdinstvu i sl. u vlasništvu nekog od članova domaćinstva, ali za taj rad ne dobija naknadu niti se za njega uplaćuju doprinosi.

c) Karakteristike događaja

(17) Datum smrti

Upisuje se dan, mjesec i godina kad je osoba umrla. Na osnovu tog podatka i podataka datuma rođenja izračunava se starost umrle osobe u trenutku smrti, a izražava se u navršenim godinama života.

(18) Uzrok smrti

Prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, broj 29/97; „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99), čl. 145. odnosno čl. 91., za svakog se građanima utvrđuje vrijeme i uzrok smrti.

Uzroci smrti razvrstavaju se prema 10. reviziji Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti (MKB–10). Original Međunarodne klasifikacije objavila je Svjetska zdravstvena organizacija u Ženevi 1992. godine pod naslovom „International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems“, Tenth Revision, Volume 1.

Klasifikacija bolesti definirana je kao sistem kategorija koje se dodjeljuju određenim bolestima prema uspostavljenim kriterijima. U klasifikaciji su bolesti razvrstane na najprikladniji način za opće epidemiološke potrebe i za procjenu zdravstvene zaštite.

Deseta revizija Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti zadržala je tradicionalnu strukturu, s tim što je prijašnje (9. revizija) broičano šifriranje zamijenjeno slovno-broičanim (jedno slovo i tri brojke), što je omogućilo bolju ravnotežu između sadržaja pojedinih poglavlja, a ostavlja prostor za naknadne izmjene i dopune. Ta je klasifikacija u suštini statistička klasifikacija bolesti i drugih zdravstvenih problema, a izmjene su napravljene kako bi se zadovoljile raznovrsne potrebe za podacima o mortalitetu i zdravstvenoj zaštiti.

Praćenje uzroka bolesti i smrti na jedinstven način u različitim zemljama pomaže uočavanju promjena u pojavljivanju bolesti, pogreški u pristupu, utjecaja demografskih, socijalnih i drugih faktora, te potiče na pravovremeno reagiranje.

Prihvatanje istog načina razvrstavanja bolesti i uzroka smrti i izvještavanja o njima u većini zemalja svijeta omogućava međunarodnu usporedivost podataka.

Uzrokom smrti u skladu s navedenom klasifikacijom smatraju se one bolesti, bolesna stanja ili povrede koje su prouzrokovale smrt ili su doprinijele njenom nastupu te okolnosti nesreće ili nasilja koje su prouzrokovale takve povrede.

Osnovni je uzrok smrti: a) bolest ili povreda koja je pokrenula tok događaja koji su neposredno prouzrokovali smrt, ili b) okolnosti nesreće ili nasilja koji su prouzrokovali smrtnu povredu.

Podatak o uzroku smrti treba upisati u „Potvrdu o smrti“, koja je propisana Pravilnikom o načinu pregleda umrlih i načinu utvrđivanja vremena i uzroka smrti („Službene novine Federacije BiH“, broj 15/00), na osnovu čl. 151. st. 4., veza sa čl. 162. st. 1. tačka 14. Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, broj 29/97), kao i Pravilnikom o načinu utvrđivanja uzroka smrti u Republici Srpskoj („Službeni list SRBiH“, broj 1/82) i Zakonom o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 18/99, čl. 91, 92, 93, 94, 95 i 96).

(19) Mjesto smrti

Odnosi se na mjesto odnosno instituciju gdje je smrt nastupila.

Smatra se da je smrt nastupila u bolnici ako je osoba umrla u zdravstvenoj ustanovi tokom hospitalizacije.

Zdravstvene ustanove su: opće i specijalne bolnice, klinike, kliničke bolnice, kliničko-bolnički centri, lječilišta, stacionari, bolnice u vojnim bazama i zatvorima.

Smatra se da je smrt nastupila u drugoj zdravstvenoj ustanovi ako je osoba umrla u bilo kojoj zdravstvenoj ustanovi bez hospitalizacije. Ovdje se uključuje i vozilo hitne pomoći.

Smatra se da je smrt nastupila u ustanovi za smještaj ako je osoba umrla u socijalnoj ili socijalno-zdravstvenoj ustanovi.

Ustanove za smještaj su: domovi penzionera, domovi za njegu, ustanove za smještaj djece, starijih i osoba s ograničenom sposobnošću da se same brinu o sebi, učenički i studentski domovi, zatvori i popravni zavodi.

Smatra se da je smrt nastupila u stanu ako je osoba umrla u stanu, kući na adresi prebivališta ili neinstitucionalnom mjestu stanovanja. Ovdje se uključuje i privatni put do kuće, garaža, vrt oko kuće, dvorište do kuće i okućnica u privatnoj kući ili vrtu.

Drugo mjesto – smrt može nastupiti na bilo kojem prostoru, i ovdje se razvrstavaju svi slučajevi koji se ne mogu razvrstati u prethodnim kategorijama.

(20) Liječenje od bolesti koja je uzrok smrti

Smatra se da je osoba liječena od bolesti koja je uzrok smrti ako je liječena upravo od bolesti, ozljeda ili stanja koje je prouzrokovalo smrt.

d) Karakteristike osobe koja je dala podatke o uzroku smrti

(21) Osoba koja je utvrdila smrt

Prema Pravilniku o načinu pregleda umrlih i načinu utvrđivanja vremena i uzroka smrti sahrana umrle osobe ne može se obaviti dok se ne obavi pregled umrlog.

U skladu sa čl. 145. Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, broj 29/97), odnosno čl. 91. Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99), vrijeme i uzrok smrti utvrđuje ljekar specijalist (mrtvozornik).

Prema čl. 4. Pravilnika o načinu pregleda umrlih i načinu utvrđivanja vremena i uzroka smrti u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 15/00), izuzetno, kada za pojedina područja ne postoji mogućnost da se za mrtvozornika odnosno njegovog zamjenika imenuje ljekar specijalist, može se imenovati i drugi osposobljeni zdravstveni radnik.

U skladu s čl. 146. Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, broj 29/97), odnosno članom 95. Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99), nadležno općinsko tijelo imenuje potreban broj ljekara specijalista odnosno drugih zdravstvenih radnika koji utvrđuju nastup smrti, vrijeme i uzrok smrti osoba umrlih izvan zdravstvene ustanove.

Vrijeme i uzrok smrti osoba umrlih u zdravstvenoj ustanovi utvrđuje ljekar specijalist te ustanove.

Mrtvozornik – ljekar specijalist – onaj je liječnik specijalist kojeg je općinsko tijelo imenovalo mrtvozornikom i čiji je zadatak utvrđivanje uzroka i vremena smrti osoba umrlih izvan zdravstvene ustanove.

Mrtvozornik – drugi zdravstveni radnik – osposobljeni je zdravstveni radnik koji samo izuzetno utvrđuje vrijeme i uzrok smrti osoba umrlih izvan zdravstvene ustanove.

Obducent je ljekar specijalist koji provodi obdukciju tijela umrle osobe radi utvrđivanja uzroka smrti u svim slučajevima u kojima postoji zahtjev za obdukcijom.

Zahtjev za obdukcijom najčešće se postavlja u slučaju nasilnih i naglih smrti, odnosno kada postoji sumnja ili je očito da je smrt prouzrokovana kaznenim djelom, ili je u vezi sa izvršenjem kaznenog djela, kada to zahtijevaju epidemiološki, sanitarni i drugi stručni medicinski razlozi, u slučaju nastanka smrti prilikom dijagnostičkog ili terapijskog zahvata, odnosno pod uslovima navedenim u čl. 149. Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, broj 29/97) odnosno u čl. 94. Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99).

Ljekar specijalist koji je liječio je ljekar specijalist koji je utvrdio smrt u slučaju liječenja umrle osobe upravo od bolesti, povreda ili stanja koje je prouzrokovalo smrt.

e) Karakteristike nasilne smrti

Nasilna smrt je svaka smrt koja nije nastala zbog prirodnih okolnosti (bolest, starost), nego je riječ o nasilnoj smrti nastaloj od povreda ili trovanja, odnosno smrti za koju se

utvrdi da je nastala kao posljedica nesretnog slučaja, samoubistva ili ubistva, odnosno smrti izazvanoj ranjavanjem zbog ratnih djelovanja.

(22) Vrste nasilne smrti

Nesretni slučaj je svaka nasilna smrt koja je nastupila kao posljedica nenamjerno izazvanih povreda ili trovanja. Smrt nastupila kao posljedica eksplozivnih sredstava preostalih nakon rata smatra se nesretnim slučajem.

Samoubistvo je nasilna smrt koja je nastupila kao posljedica povreda ili trovanja koje je umrla osoba svjesno i namjerno izazvala.

Ubistvo je protupravno uništenje tuđeg ljudskog života, tj. nasilna smrt koja je nastupila kao posljedica povreda ili trovanja koje je nad umrlom osobom namjerno izazvala druga osoba.

Ostalo – Prema MKB-10 to su: događaji sa neodređenom namjerom, zakonske intervencije i ratne operacije, komplikacije uslijed medicinskog i hirurškog liječenja, kao i događaji s neutvrđenim porijeklom nasilne smrti.

(23) Uzrok nasilne smrti – objašnjeno pod (18)

(24) Dan, mjesec, godina i sat događaja

Upisuje se dan, mjesec, godina i sat kad se slučaj dogodio. Na osnovu podataka o vremenu događaja i vremenu smrti izračunava se interval između događaja i nasilne smrti.

(25) Interval između događaja i nastupa smrti

Interval između događaja i nastupa smrti izračunava se na osnovu podataka o vremenu događaja i vremenu nasilne smrti.

(26) Vrsta nesretnog slučaja

Pod nesrećom na poslu podrazumijeva se nesreća sa smrtnim ishodom, prouzrokovana povredom ili trovanjem neposrednim mehaničkim, fizikalnim ili hemijskim djelovanjem, na mjestu obavljanja posla.

Nesrećom pri dolasku/odlasku na posao smatra se nesreća sa smrtnim ishodom koja se dogodila u vremenu od polaska na posao do dolaska na radno mjesto, odnosno pri povratku, od radnog mjesta do mjesta stanovanja. Uključuju se i saobraćajne nesreće pri dolasku/odlasku na posao sa smrtnim ishodom.

Pod nesrećom u školi podrazumijevaju se okolnosti nesretnog slučaja sa smrtnim ishodom prouzrokovane povredama na školovanju učenika odnosno studenata, za vrijeme nastave i drugih školskih aktivnosti.

Nesrećom pri dolasku/odlasku u školu smatra se nesreća sa smrtnim ishodom koja se dogodila u vremenu od polaska u školu odnosno pri povratku, od škole do mjesta stanovanja. Uključuju se i saobraćajne nesreće pri dolasku/odlasku u školu sa smrtnim ishodom.

Saobraćajna nesreća je svaka nesreća koja uključuje sredstvo namijenjeno ili upotrijebljeno u to vrijeme za prijevoz osoba ili dobara s jednog mjesta na drugo, s posljedicom smrtnog ishoda učesnika u saobraćaju.

Željeznička nesreća je saobraćajna nesreća koja uključuje voz ili drugo željezničko vozilo za prijevoz po tračnicama bez obzira na to je li u pokretu ili nije. Isključuju se nesreće u radionicama, na okretnicama ili skretnicama, na željezničkom zemljištu, ako nije uključen voz ili željezničko vozilo. Ovdje su uključeni pješaci, biciklisti i drugi poginuli u sudaru s vozom pri prijelazu željezničkih tračnica.

Nesreća u prijevoznom sredstvu svaka je nesreća vozila nastala na javnoj saobraćajnici (uključuju se vozila koja se djelomično ili u cijelosti nalaze na saobraćajnici) i nesreća izvan prometa koja se u cijelosti dogodila na bilo kojem drugom mjestu.

Prijevozna (motorna) sredstva su: motocikl, tricikl na motorni pogon, automobil, kamionet, teško prijevozno vozilo, autobus, posebno vozilo koje se pretežno upotrebljava među industrijskim zgradama i na industrijskom prostoru, posebno vozilo koje se pretežno upotrebljava u poljoprivredi, posebno građevinsko vozilo te posebno vozilo za svaki teren.

Prijevozne nesreće u nemotornim vozilima su nesreće vozila koja nisu motorna (npr. zaprežno vozilo, životinja koja nosi osobu, tricikl, trolejbus). U tu grupu nesreća uključuje se i tramvaj kao sredstvo namijenjeno prije svega prijevozu osoba unutar grada, kreće se po tračnicama, a podvrgnuto je normalnim saobraćajnim znakovima i vozi po pravilu na zasebnoj pruzi koja je dio ceste.

Osoba poginula kao pješak je svaka osoba uključena u nesreću koja je ili prouzrokovala smrt te osobe ili je pridonijela njezinu nastupu, a osoba se u trenutku nesreće nije vozila u/na motornom vozilu, željeznici, tramvaju ili vozilu sa životinjskom vučom ili drugom vozilu, ili na vozilu na pedale ili životinje.

Ostale nesreće u prijevozu su nesreće u prijevozu na vodi, u zračnom prijevozu te druge nespecificirane nesreće u prijevozu.

Pod nesrećom kod kuće smatra se nesreća sa smrtnim ishodom u domaćinstvu, odnosno nesreća koja se dogodila u stanu, kući, kući za odmor, objektima uz kuću (garaža ili drugi objekt), dvorištu uz kuću, vrtu do kuće, ili u neinstitucionalnom mjestu stanovanja i sl.

f) Karakteristike umrle dojenčadi

Umrlo dojenčadi smatraju se djeca koja su umrla prije navršene jedne godine života.

(27) Dijete rođeno u braku ili izvan braka

Djetetom rođenim u braku ili bračnim djetetom smatra se ono dijete koje je rođeno u braku sklopljenom prema zakonskim odredbama Porodičnog zakona Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj 35/05 i 41/05) i Porodičnog zakona Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 54/02) i ono koje je rođeno u periodu do 300 dana po prestanku braka.

U skladu sa odredbama Porodičnog zakona Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj 35/05 i 41/05, čl. 53. i 54.) i Porodičnog zakona Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 54/02, čl. 109.) djetetova majka je žena koja ga je rodila, a djetetovim ocem, čl. 54. i 109., smatra se majčin muž ako je dijete rođeno u periodu do 300 dana po prestanku braka.

Podaci o majci

(28) Datum rođenja

Upisuje se dan, mjesec i godina rođenja majke umrlog djeteta (dojenčeta).

Na osnovu ovog podatka i podatka o datumu smrti djeteta izračunava se starost majke u trenutku smrti djeteta, a izražava se u navršenim godinama života.

(29) Broj živorođene djece koju je majka umrlog djeteta rodila

Odnosi se na broj živorođene djece koju je majka rodila, uključujući umrlo dojenče, bez obzira na to jesu li djeca rođena u braku ili izvan braka.

(30) Broj djece koja su u životu

Odnosi se na broj živorođene djece koju je majka rodila, a koja su u životu.

(31) Najviša završena škola – objašnjeno pod (13)

(32) Aktivnost – objašnjeno pod (14)

(33) Aktivnost izdržavaoca – objašnjeno pod (15)

3. ORGANIZACIJA I PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

Prema Zakonu o statistici Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 26/04 i 42/04) Agencija za statistiku BiH nadležna je da u skladu s međunarodno prihvaćenim standardima izrađuje i objavljuje statističke podatke, a na osnovu podataka koje dostave entitetski zavodi.

Prema čl. 6. Zakona o statistici u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 63/03) nadležni federalni organ za poslove statistike u Federaciji je Federalni zavod za statistiku.

Federalni zavod ima svoje organizacione jedinice za statistiku u kantonima koje prikupljaju potrebne podatke od kantonalnih organa uprave i drugih institucija, kao i gradskih odnosno općinskih službi za upravu i svih drugih pravnih i fizičkih osoba koje su određene kao izvještajne jedinice.

Prema čl. 4. Zakona o statistici Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 85/03) nadležni organ za poslove statistike u Republici Srpskoj je Republički zavod za statistiku.

U skladu sa čl. 18. odnosno čl. 9. entitetskih zakona o statistici („Službene novine Federacije BiH“, broj 63/03 i „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 85/03), proizvodnja statistike utvrđuje se programom i planom rada, koji osigurava i realizaciju Statističkog programa BiH.

Program određuje: naziv istraživanja (aktivnosti), sadržaj i vrijeme provođenja, ko je obavezan dati podatke i u kom roku, obaveze nadležnog statističkog organa i organizacija u provođenju istraživanja i rokove za obradu i distribuciju rezultata istraživanja.

3.1. OBUHVAT

U ovom istraživanju o umrlim prikupljaju se podaci za umrle koji su upisani u matičnu knjigu umrlih bez obzira na to jesu li umrli na teritoriji Bosne i Hercegovine ili u inozemstvu i bez obzira na državljanstvo.

3.2. TERITORIJALNA ORGANIZACIJA

Podaci se prikupljaju za cijelu teritoriju Bosne i Hercegovine, a evidentiraju se podaci za naselja, općine te kantone prema važećoj teritorijalnoj organizaciji koja je na snazi u vrijeme provođenja istraživanja odnosno popunjavanja obrazaca.

3.3. UČESNICI ISTRAŽIVANJA

U pripremi i provođenju istraživanja statistike umrlih učestvuju: Agencija za statistiku BiH, Federalni zavod za statistiku Federacije BiH, Republički zavod za statistiku Republike Srpske, kantonalni organi uprave, općinske službe za upravu i matični uredi.

Matičar upisuje u matičnu knjigu umrlih svaku umrlu osobu koja je umrla na području matičnog ureda, odnosno matičnog područja za koje je nadležan, popunjava statističke obrasce te ih dostavlja, posebno za svaki mjesec, nadležnom organu za poslove statistike.

Matičar je obavezan najprije utvrditi gdje se slučaj smrti dogodio i izvršiti upis u matičnu knjigu umrlih, u skladu s propisima vezanim za vođenje matičnih knjiga, i tek onda kad utvrdi da je mjesto smrti na području matičnog ureda odnosno matičnog područja za koje je on nadležan.

Matičar upisuje u matičnu knjigu umrlih i činjenicu smrti koja se dogodila u inozemstvu. U ovom slučaju matičar obavlja upis činjenice smrti nastale u inozemstvu u matičnu knjigu umrlih mjesta gdje je umrla osoba imala posljednje prebivalište, u skladu sa čl. 34. Uredbe o matičnim knjigama, i popunjava obrazac DEM-2.

U slučaju da se posljednje prebivalište umrle osobe ne može utvrditi, upis će se izvršiti u odgovarajuću matičnu knjigu po mjestu rođenja u Bosni i Hercegovini. Ako iz nekih razloga ni to nije moguće, upis će se izvršiti u matičnu knjigu umrlih koja se vodi u gradu Sarajevu u Općini Centar – Sarajevo (za područje Federacije BiH) ili u Banjoj Luci (za područje Republike Srpske).

3.4. ROKOVI ZA PRIKUPLJANJE, OBRADU I DISEMINACIJU PODATAKA

Rokovi za prikupljanje, obradu i diseminaciju podataka statistike umrlih određeni su planovima i programima rada Agencije za statistiku BiH i entitetskih zavoda.

Statistički izvještaj o slučaju smrti matičar mora ispuniti odmah prilikom upisa činjenice smrti u matičnu knjigu umrlih.

Podaci iz matične knjige umrlih prenose se na obrazac DEM-2. Odgovore na pitanja koja nisu evidentirana u matičnoj knjizi umrlih prepisuje iz Potvrde o smrti, odnosno traži ih od osobe koja je došla prijaviti upis činjenice smrti. Matičar je odgovoran za tačnost i potpunost podataka na obrascu DEM-2.

Popunjene obrasce dostavlja nadležnom uredu za poslove statistike najkasnije do trećeg u mjesecu za prethodni mjesec.

Rok obrade pojedinačnih podataka prikupljenih na Statističkom izvještaju o slučaju smrti (DEM-2) za proteklu godinu i izrade rezultata, prema godišnjim planovima statističkih zavoda, jest 30. juna tekuće godine.

4. INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

Za svaki upis u matičnu knjigu umrlih matičar popunjava Statistički listić o slučaju smrti (DEM-2).

Odgovor se daje upisivanjem podataka ili zaokruživanjem jednog od brojeva (šifri) ponuđenih uz moguće odgovore.

Matičar je dužan na svako pitanje u statističkom listiću upisati tačan odgovor prema uputi za popunjavanje Statističkog listića o slučaju smrti.

Uz statistički izvještaj o slučaju smrti matičar prilaže i Potvrdu o smrti.

5. METODE ZA IZRAČUNAVANJE OSNOVNIH DEMOGRAFSKIH POKAZATELJA

Demografske pojave se za određeni period, a to je najčešće kalendarska godina, uspoređuju pomoću raznih stopa koje se izračunavaju kao omjer (razlomak) određenih vitalnih događaja (npr. umrli u statistici umrlih) i ukupnog broja stanovnika ili njegovih supkontingenata. Ovaj omjer poznat je pod nazivom stopa. Stopa je obično omjer veličine kao dijela i cijele pojave na 1000 jedinica posmatrane pojave (npr. stanovnika). U literaturi su ove stope poznate kao periodične, i to uglavnom godišnje, dok se kohortne stope odnose na određene generacije ili kontingente stanovništva odnosno starosne grupe populacije rođenih određenih godina.

Definicije i objašnjenja za izradu stopa s područja vitalne statistike preuzete su iz međunarodnih preporuka za prikupljanje i obradu podataka vitalne statistike i publikacija dr. Alice Wertheimer-Baletić *Demografija (stanovništvo i ekonomski razvitak)*, Informator, Zagreb, 1982., i *Stanovništvo i razvoj*, MATE, Zagreb, 1999.

Pojam generacija odnosi se na grupu ljudi rođenih u određenom periodu, u jednoj ili više kalendarskih godina.

Pojam kohorta označava grupu ljudi koja je međusobno povezana određenim „događajem“ u specifičnom (određenom) periodu (npr. rođeni istih godina, vjenčani istih godina i sl.).

Analiza kohorte označava metodu analiziranja podataka pojedinaca određene kohorte (grupe starosti) kroz njihov životni vijek ili za određeni period.

Uobičajena je podjela stopa na opće i specifične: opća stopa iskazuje odnos određene demografske pojave i cijele populacije, odnosno određenih kontingenata stanovništva, dok specifične stope iskazuju taj omjer u odnosu na određene godine starosti, spol i sl. tih kontingenata.

Demografsko proučavanje nataliteta odnosno fertiliteta bavi se pojavom povezanom s reprodukcijom stanovništva.

Za razliku od nataliteta, koji se smatra pozitivnom komponentom prirodnog kretanja stanovništva, mortalitet je njegova negativna komponenta. Mortalitet određenog područja – zemlje, rezultat je djelovanja bioloških, društvenih, privrednih, ali i zdravstvenih faktora.

Aspekt biološkog djelovanja na smrtnost sve je veći zbog procesa starenja stanovništva, odnosno sve većeg broja starijeg stanovništva, uz visoku pojavu mortaliteta. Visoka stopa smrtnosti na neki način poništava učešće nepovoljne starosne strukture (visoko učešće starije populacije) i sve većeg očekivanog trajanja života.

Na ukupan broj stanovnika, odnosno na njegovo ukupno kretanje, osim komponenta prirodnog kretanja (rođenja i smrti), utječu i komponente mehaničkog kretanja, tzv. imigracije (uselj enje) i emigracije (iseljenje). To znači da su imigracija i natalitet pozitivna, a emigracija i mortalitet negativna komponenta ukupnog kretanja stanovništva.

Na osnovu komponenta prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva te podataka popisa izračunavaju se procjene ukupnog broja stanovnika i njegove strukture s obzirom na spol i starost. Uobičajena je izrada procjene ukupnog broja stanovnika sredinom godine.

Procjena ukupnog broja stanovnika izračunava se prema formuli:

$$P = P_p + (N - M) + (I - E)$$

P – procjena broja stanovnika sredinom godine (30. juna)

P_p – podaci popisa

N – broj živorođene djece u posmatranom periodu

M – broj umrlih u posmatranom periodu

I – broj doseljenih osoba (imigracija) u posmatranom periodu

E – broj odseljenih osoba (emigracija) u posmatranom periodu

Pri izradi procjene broja stanovnika u godini popisa treba imati u vidu kritični moment popisa (u Bosni i Hercegovini svi popisi od 1961. godine do 1991. provedeni su 31. marta kao kritični moment popisa). Procjena broja stanovnika odnosi se na

sredinu posmatrane godine (30. juna), uz napomenu da se podaci o prirodnom i mehaničkom kretanju stanovništva izrađuju za kalendarsku godinu.

U navedenoj formuli podaci o prirodnom i mehaničkom kretanju pri izradi procjene broja stanovnika popisne godine uzimaju se za period od 1. aprila do 30. juna te popisne godine.

Za izradu procjene broja stanovnika u periodu između popisa koriste se podaci o prirodnom i mehaničkom kretanju stanovnika za period od 1. jula do 31. decembra prethodne godine i od 1. januara do 30. juna posmatrane godine (godine za koju se izrađuje procjena).

Procjena broja stanovnika za period između popisa izračunava se prema formuli:

$$P_n = P_{n-1} + (N - M) + (I - E)$$

P_n – procjena broja stanovnika posmatrane godine

P_{n-1} – procjena broja stanovnika prethodne godine

U nekim zemljama procijenjeni broj stanovnika sredinom godine (Mid-year population) izračunava se kao aritmetička sredina broja stanovnika početkom (1. januara) i krajem (31. decembra) kalendarske (posmatrane) godine.

U tom slučaju procijenjeni broj stanovnika sredinom godine izračunava se prema formuli:

$$P_s = \frac{P_1 + P_2}{2}$$

P_s – procjena broja stanovnika sredinom posmatrane godine

P_1 – procjena broja stanovnika početkom posmatrane godine

P_2 – procjena broja stanovnika krajem posmatrane godine

U nastavku su date stope komponenata prirodnog kretanja stanovnika koje se najčešće upotrebljavaju pri analizi podataka statistike umrlih, njihovi nazivi i objašnjenja, matematičke formule za njihovo izračunavanje te značenje pojedinih znakova u datim formulama.

Proučavanje smrtnosti odnosi se na rezultate smrti u određenoj populaciji. U ovom se slučaju pojam smrtnosti koristi kao sinonim za stopu mortaliteta ili stopu smrtnosti, koja mjeri učestalost (frekvenciju) umiranja stanovništva određenog područja odnosno jedne zemlje, posmatrano, uobičajeno, u jednoj kalendarskoj godini.

Uopćeno se govori o tzv. “sirovjoj” ili općoj stopi smrtnosti. Ta se stopa smrtnosti odnosi na godišnju stopu smrtnosti, a predstavlja odnos ukupnog broja umrlih tokom određenog perioda i broja osoba “izloženih” riziku smrti u istom periodu, tj. prosječnom broju stanovnika (broj stanovnika sredinom godine).

Opća stopa mortaliteta približni je pokazatelj nivoa smrtnosti.

Opća stopa mortaliteta je odnos broja umrlih osoba tokom jednogodišnjeg perioda (kalendarske godine) i prosječnog broja stanovnika (procijenjeni broj stanovnika sredinom godine) za tu godinu, izračunata na 1000 stanovnika.

Stopa mortaliteta pokazuje koliko je u jednoj kalendarskoj godini na određenom području prosječno umrlo osoba na 1000 stanovnika. Drugim riječima, ta stopa pokazuje tendenciju smrtnosti stanovnika cijele zemlje ili nekog određenog dijela/područja u posmatranoj kalendarskoj godini.

Stopa mortaliteta izračunava se prema formuli:

$$m = \frac{M}{P} \times 1000$$

m – opća stopa mortaliteta iskazana u promilima (‰)

M – broj umrlih osoba u posmatranom periodu (kalendarska godina)

P – procjena broja stanovnika sredinom godine (30. juna)

Procjena broja stanovnika (u nazivniku) mora biti za identično područje na koje se odnosi i broj umrlih osoba iskazanih u brojniku.

Prirodni priraštaj (P_p) rezultat je razlike broja živorođene djece i broja umrlih osoba tokom kalendarske godine, a izračunava se prema formuli:

$$P_p = N - M$$

Pozitivna razlika ili višak broja živorođenih nad umrlim je prirodni priraštaj, dok je negativna razlika ili višak umrlih nad živorođenim prirodni pad stanovništva ili negativan prirodni priraštaj, odnosno prirodno smanjenje ili prirodna depopulacija.

U slučaju jednakog broja živorođenih i umrlih riječ je o tzv. nultom priraštaju ili prirodnoj stagnaciji stanovništva, kada je osigurana jednostavna prirodna reprodukcija stanovništva ili njegovo obnavljanje u istom broju.

Prirodni priraštaj kao razlika broja živorođenih i umrlih naziva se i ravnoteža živorođenih i umrlih.

Stopa prirodnog rasta/pada računa se na 1000 stanovnika, a izračunava se prema formuli :

$$p = \frac{N - M}{P} \times 1000$$

p – stopa prirodnog priraštaja

N – broj živorođene djece u posmatranom periodu

(kalendarska godina)

M – broj umrlih osoba u posmatranom periodu
(kalendarska godina)

U slučaju kada je $N > M$ riječ je o pozitivnom prirodnom priraštaju, a u slučaju da je $N < M$ riječ je o negativnom prirodnom priraštaju, odnosno o prirodnom padu stanovništva.

Osim prirodnog priraštaja, na osnovu podataka vitalne statistike (o rođenim i umrlim) i neto salda migracije dobija se ukupni porast stanovništva (određenog područja tokom kalendarske godine ili za višegodišnji period).

Ukupni priraštaj stanovništva (U_p) izračunava se prema formuli:

$$U_p = (N - M) + (I - E)$$

Stopa ukupnog priraštaja također se računa na 1000 stanovnika, i to prema formuli:

$$S_u = \frac{U_p}{P} \times 1000$$

S_u – stopa ukupnog priraštaja

Osim stope prirodnog priraštaja često se izračunava tzv. vitalni indeks (V_i), kao odnos broja živorođene djece i broja umrlih osoba, tj. odnos broja živorođenih u odnosu na 100 umrlih osoba.

$$V_i = \frac{N}{M} \times 100$$

Vitalni indeks pokazuje kretanje biološke reprodukcije stanovništva određenog područja, a praktičan je za izračunavanja za manja područja (gradove, općine), za koja se uglavnom ne računa procijenjeni broj stanovnika za period između popisa. Primjena mu je i za kraće periode, to jest za kraće od jedne godine, npr. mjesečno, tromjesečno, polugodišnje.

Kada je $V_i > 100$, znači da je riječ o pozitivnom prirodnom priraštaju na tom području za posmatrani period, dok je u slučaju $V_i < 100$ riječ o negativnom prirodnom priraštaju, odnosno o prirodnoj depopulaciji.

Kada je $V_i = 100$, riječ je o prirodnoj stagnaciji ili nultom prirodnom priraštaju stanovništva.

Osim općih stopa, u slučaju kada se proučavaju određeni potkontingenti stanovništva ili različite skupine stanovništva (prema spolu, starosti i sl.) riječ je o tzv. specifičnim stopama mortaliteta.

Prilikom poređenja podataka o mortalitetu za različita područja/države, a kako bi se eliminirali efekti različite starosne strukture umrlih, koristi se tzv. standardizirana stopa mortaliteta, tj. korigirana opća stopa mortaliteta.

Ta se stopa izračunava primjenom specifičnih stopa mortaliteta prema starosti konkretne populacije na broj osoba odgovarajuće starosti u stanovništvu koje je izabrano kao model-stanovništvo ili kao standardno stanovništvo.

Kao standardno stanovništvo obično se bira stanovništvo koje je po starosnoj strukturi slično populaciji koja se uspoređuje.

Budući da se kod standardiziranih stopa mortaliteta polazi od određenih pretpostavki, te se stope smatraju hipotetičnim i fiktivnim veličinama. One se u praksi upotrebljavaju kao pogodan, prostorno i vremenski komparativan, sintetički pokazatelj smrtnosti u raznim populacijama, jer često opća stopa mortaliteta ne može poslužiti u komparativne svrhe (razlike u starosnoj strukturi).

Umjesto standardiziranih stopa mortaliteta, vrlo se često koriste specifične stope mortaliteta.

Specifične stope se izračunavaju prema starosti, spolu, bračnom stanju, ekonomskoj aktivnosti i sl. (prema bračnom stanju i ekonomskoj aktivnosti specifične stope se najčešće izračunavaju u godini popisa u zemljama gdje nema registra stanovništva, kada su raspoloživi podaci za cjelokupno stanovništvo po svim obilježjima).

Specifična stopa mortaliteta prema starosti:

Specifična stopa mortaliteta (m_x) odnos je broja umrlih osoba određene starosti (x) i prosječnog broja stanovništva te iste starosti u posmatranoj kalendarskoj godini, računane također na 1000 stanovnika.

$$m_x = \frac{M_x}{P_x} \times 1000$$

x – posmatrane godine starosti

m_x – specifična stopa mortaliteta

M_x – broj umrlih osoba posmatrane starosti (x)

P_x – ukupan broj stanovnika posmatrane starosti (x)

Specifična stopa mortaliteta prema spolu:

– za muško stanovništvo:

$$m_m = \frac{M^m}{P_m} \times 1000$$

m_m – stopa mortaliteta muškog stanovništva

M_m – broj umrlih muškaraca u posmatranom periodu (kalendarska godina)

P_m – ukupan broj muškog stanovništva sredinom godine (30. juna)

– za žensko stanovništvo

$$m_f = \frac{M_f}{P_f} \times 1000$$

m_f – stopa mortaliteta ženskog stanovništva

M_f – broj umrlih žena u posmatranom razdoblju (kalendarska godina)

P_f – ukupan broj ženskog stanovništva sredinom godine (30. juna)

Specifična stopa mortaliteta prema spolu i starosti:

– za muško stanovništvo

$$m_{mx} = \frac{M_{mx}}{P_{mx}} \times 1000$$

m_{mx} – specifična stopa mortaliteta muškog stanovništva

M_{mx} – broj umrlih muškaraca posmatrane starosti (x) tekuće godine

P_{mx} – ukupan broj muškog stanovništva posmatrane starosti (x) sredinom godine (30. juna)

– za žensko stanovništvo

$$m_{fx} = \frac{M_{fx}}{P_{fx}} \times 1000$$

m_{fx} – specifična stopa mortaliteta ženskog stanovništva

M_{fx} – broj umrlih žena posmatrane starosti (x) tekuće godine

P_{fx} – ukupan broj ženskog stanovništva posmatrane starosti (x) sredinom godine (30. juna)

Prosječna starost umrlih osoba, ako se izrađuje, računa se posebno za mušku a posebno za žensku populaciju. Pri izračunavanju prosječne starosti umrlih osoba ne uključuje se podatak o broju umrle dojenčadi (nulta godina).

Prosječna starost umrlih osoba:

– za muške osobe

$$\overline{mm} = \frac{\sum_{i=1}^n Mmi}{\sum Mm}$$

– za ženske osobe

$$\overline{mf} = \frac{\sum_{i=1}^n Mfi}{\sum Mf}$$

i godine starosti

Na osnovu podataka o umrlim prema starosti izračunavaju se i tzv. tabele mortaliteta. Osnovni podaci koji su sastavni dio tabela mortaliteta su koeficijenti mortaliteta ili vjerovatnoća umiranja u pojedinim godinama starosti prema jednogodišnjim ili petogodišnjim grupama starosti.

Vjerovatnoća umiranja ili vjerovatnoća smrti znači vjerovatnoću da će osoba stara *x* godina umrijeti prije navršenih *x+n* godina.

Budući da vjerovatnoća smrti po starosti pokazuje različite tendencije za muško i žensko stanovništvo, to je i razlog da se izrađuju posebne tabele mortaliteta za žensko i za muško stanovništvo.

Posebnim se metodama unutar tabela mortaliteta izrađuju vjerovatnoće doživljavanja određene starosti te očekivano trajanje života.

Očekivano trajanje života pri rođenju podrazumijeva prosječnu dužinu života pojedinaca uvjetovanu postojećom tendencijom mortaliteta koja je postojala u vrijeme rođenja, ili, drugim riječima, očekivano trajanje života je vjerovatna starost koju će doživjeti osobe rođene u posmatranim godinama.

To znači da podaci o očekivanom trajanju života predstavljaju vjerovatnu starost koju će doživjeti osobe rođene u posmatranim godinama pod pretpostavkom da će tokom života tih osoba mortalitet po starosti ostati isti kao i u godinama na koje se odnose tabele mortaliteta.

Smrtnost stanovništva u potpunosti, a posebno smrtnost djece, neposredno utječe na promjene u očekivanom trajanju života.

Najvažniji i najšire korišten pokazatelj iz tabele mortaliteta je očekivano trajanje života novorođenih, koje predstavlja prosječan broj godina koliko se može očekivati da će živjeti osobe rođene u godinama na koje se odnose tabele mortaliteta pod uslovima mortaliteta u tim godinama. To, drugim riječima, znači da je očekivano trajanje života prosječna starost u kojoj će umrijeti osoba iz grupe rođenih u godinama na koje se odnose tabele pod spomenutim uslovima. Taj je pokazatelj sinteza ukupnog mortaliteta stanovništva jer na njegovu vrijednost utječe smrtnost u svim starosnim grupama.

Na očekivano trajanje života novorođenih najviše utječe mortalitet dojenčadi odnosno smrtnost živorođene djece koja umru tokom prve godine života. Mortalitet dojenčadi, između ostalog, važan je pokazatelj zdravstvenog standarda stanovništva.

Osnovni pokazatelj mortaliteta dojenčadi je tzv. stopa mortaliteta dojenčadi, ujedno jedna od specifičnih stopa mortaliteta stanovništva (djeca do jedne godine starosti), a predstavlja odnos broja umrle dojenčadi u odnosu na broj živorođene djece tokom posmatrane kalendarske godine, računata uobičajeno, kao i sve stope, na 1000 živorođenih.

$$m_d = \frac{M_d}{N} \times 1000$$

m_d – stopa mortaliteta dojenčadi

M_d – broj umrle dojenčadi u posmatranom periodu (kalendarska godina)

N – broj živorođene djece u posmatranom periodu (kalendarska godina)

Ta je stopa aproksimativna mjera rizika smrtnosti između vremena rođenja i prvog rođendana. Osnovni nedostatak te stope je u tome što se uzima u obzir broj umrle dojenčadi u tekućoj godini u odnosu na živorođene te iste godine premda je dio umrle dojenčadi rođen u prethodnoj godini. U svjetskoj su literaturi poznati i drukčiji načini izračunavanja stope mortaliteta, ili se uzima prosjek stopa dviju uzastopnih godina ili se smatra da je trećina dojenčadi umrle u godini posmatranja rođena u protekloj godini i sl.

U tom bi se slučaju stopa mortaliteta dojenčadi mogla izračunati prema formuli:

$$md = \frac{Md_{(t)}}{0,7N_{(t)} + 0,3N_{(t-1)}} * 1000$$

t – posmatrana tekuća kalendarska godina

$M_{d(t)}$ – broj umrle dojenčadi u posmatranom periodu (tekuća godina)

$N_{(t)}$ – broj živorođene djece u posmatranom periodu (tekuća godina)

$N_{(t-1)}$ – broj živorođene djece u prethodnoj godini

Međutim, bez obzira na nedostatke, najčešće je korištenje stopa umrle dojenčadi izračunatih stavljanjem u odnos broja umrle dojenčadi i živorođenih u tekućoj (istoj) godini.

S obzirom na smrtnost dojenčadi, uobičajeno je proučavanje tzv. neonatalnog mortaliteta. Neonatalno razdoblje (10. revizija Međunarodne statističke klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti, "Definicije", str. 938) počinje rođenjem a završava se sa 28 navršenih dana nakon rođenja.

Neonatalni mortalitet se dijeli na ranu neonatalnu smrtnost, tj. smrt u toku prvih 7 dana života (navršenih 6 dana), i na kasnu neonatalnu smrt, tj. smrt nakon sedmog, a prije navršenih 28 dana života.

Kao i za ukupno umrle, i za umrlu dojenčad izračunavaju se stope prema spolu.

– za mušku umrlu dojenčad

$$m_{dm} = \frac{M_{dm}}{N_{dm}} \times 1000$$

m_{dm} – stopa mortaliteta muške dojenčadi

M_{dm} – broj umrle muške dojenčadi u posmatranom periodu (kalendarska godina)

N_{dm} – broj živorođene muške djece u posmatranom periodu (kalendarska godina)

– za žensku umrlu dojenčad

$$m_{df} = \frac{M_{df}}{N_{df}} \times 1000$$

m_{df} – stopa mortaliteta ženske dojenčadi

M_{df} – broj umrle ženske dojenčadi u posmatranom periodu (kalendarska godina)

N_{df} – broj živorođene ženske djece u posmatranom periodu (kalendarska godina)

Uobičajeno je i računanje smrtnosti djece u starosti od 1 do 4 godine života, a stopa se računa na 100.000 stanovnika. Ta se stopa također izračunava posebno za mušku i posebno za žensku djecu.

– za mušku djecu

$$m_{dm(1-4)} = \frac{M_{dm(1-4)}}{P_{dm(1-4)}} \times 100\,000$$

$m_{dm(1-4)}$ – stopa mortaliteta muške djece starosne dobi od 1 do 4 godine

$M_{dm(1-4)}$ – broj umrle muške djece starosne dobi od 1 do 4 godine u posmatranom periodu (kalendarska godina)

$P_{dm(1-4)}$ – ukupan broj muške djece starosne dobi od 1 do 4 godine u posmatranom periodu (kalendarska godina)

– za žensku djecu

$$m_{df(1-4)} = \frac{M_{df(1-4)}}{P_{df(1-4)}} \times 100\,000$$

$m_{df(1-4)}$ – stopa mortaliteta ženske djece starosne dobi od 1 do 4 godine

$M_{df(1-4)}$ – broj umrle ženske djece starosne dobi od 1 do 4 godine u posmatranom periodu (kalendarska godina)

$P_{df(1-4)}$ – ukupan broj ženske djece starosne dobi od 1 do 4 godine u posmatranom periodu (kalendarska godina)

Osim navedenih pokazatelja, jedan od važnih indikatora zdravstvenog standarda svake populacije je i stopa maternalnog mortaliteta.

Prema 10. reviziji Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti, maternalna smrtnost odnosi se na smrt žene za vrijeme trudnoće ili unutar 42 dana od završetka trudnoće bez obzira na trajanje trudnoće i je li trudnoća bila materična ili vanmaterična, zbog bilo kojeg uzroka smrti u vezi s trudnoćom, pogoršanog stanja zbog trudnoće ili njenim vođenjem, ali isključujući nasilnu smrt odnosno nesretni slučaj sa smrtnim ishodom, ubistvo ili samoubistvo.

Stopa maternalnog mortaliteta je odnos broja slučajeva maternalne smrti i broja živorođene djece tokom posmatranog perioda (kalendarska godina). Ta se stopa računa na 10.000 živorođenih. Ali i na 100.000 živorođenih (zbog malih frekvencija maternalne smrtnosti).

$$m_{fr} = \frac{M_{fr}}{N} \times 100\,000$$

m_{fr} – stopa maternalnog mortaliteta

M_{fr} – broj umrlih žena (maternalna smrt)

Jedan od važnih indikatora mortaliteta je i pokazatelj o potencijalno izgubljenim godinama života (Potential Years of Life Lost – PYLL, skraćenica u međunarodnoj literaturi, ili YLL – Years of Life Lost).

Izgubljene godine života odnose se na podatak o ukupno izgubljenim godinama života zbog prerane smrtnosti populacije bez obzira na to je li riječ o prirodnoj ili nasilnoj smrti.

PYLL je zbirna mjera preranog mortaliteta koja osigurava eksplicitan način mjerenja smrti koja se dogodila u mlađim godinama. Ta je mjera ponajprije preventivna.

Za svaki uzrok smrti ili grupu uzroka smrti izračunavaju se godine koje bi preostale do aktuelnog (najnovijeg podatka) očekivanog trajanja života da je osoba ostala na životu. U ovim se kalkulacijama isključuje nulta godina (podatak o umrloj dojenčadi) zato što je smrtnost dojenčadi vezana, osim u posebnim slučajevima, uglavnom uz specifične uzroke smrti.

U literaturi se pojavljuje nekoliko načina (pristupa) iskazivanja indikatora o potencijalno izgubljenim godinama života s obzirom na godine starosti. Uvijek se počinje s navršenom prvom godinom života, a krajnja godina, s porastom očekivanog trajanja života, kretala se od 70 do 75 godina (u OECD Health Data uzet je limit od 70 godina).

Ako se rade računice o izgubljenim godinama života radnog potencijala, tada se u obzir uzimaju godine od 15 do 65.

Ovakav način računanja je jednostavniji premda bi korektnije bilo uzeti u obzir očekivano trajanje života jer je i različito očekivano trajanje života (pri rođenju) umrlih osoba.

Ovaj indikator varira s obzirom na spol, starost, socioekonomski status, uzrok smrti i geografsko područje.

Budući da indikator o potencijalno izgubljenim godinama života ulazi u kategoriju socijalnih indikatora, ima veliku ulogu pri pomoći planerima zdravstvene zaštite u definiranju prioriteta u prevenciji prerane smrtnosti. Taj indikator služi, između ostalog, i za uspoređivanje podataka o mortalitetu raznih geografskih područja tokom istog perioda, ali i smrtnosti tokom niza godina unutar istih grupa, npr. zanimanja i sl. I etiološke studije (nauka o uzroku bolesti) u svojim analizama koriste ovaj indikator.

Ovo je razlog da se, iako se indikatori računaju za ukupno umrle, uglavnom izrađuju s obzirom na pojedinačne uzroke smrti ili grupe uzroka, posebno za mušku i posebno za žensku populaciju.

Kalkulacija za PYLL uključuje sabiranje frekvencija smrtnih slučajeva određenih starosnih grupa množeći ih (te frekvencije) s preostalim godinama života do izabrane granice starosti (granična vrijednost).

$$PYLL = \sum_{i=1}^n aixdi$$

ili

$$PYLL = \sum_{i=1}^n dix(L-i)$$

$a_i = L - i$

i – godine života (starost)

a_i – preostale godine života između starosti „ i “ i „ $i+1$ “ od trenutka smrti do pretpostavljenih godina života - izabrane granične godine

L – potencijalni limit života - izabrana granična godina starosti

n – granična godina starosti: 75 ili 70 ili 65 godina ili očekivano trajanje života ili neki drugi izbor

d_i – broj umrlih između starosti „ i “ i „ $i+1$ “ uz pretpostavku jednake distribucije umrlih unutar iste grupe starosti

Pri upotrebi indikatora o potencijalno izgubljenim godinama života za različita geografska područja uobičajeno je korištenje stopa na 1000 (često na 100.000, posebno u slučaju malih frekvencija) stanovnika posmatrane starosne grupe.

$$S_{PYLL} = \frac{\sum_{i=1}^n aixdi}{\sum P(1-n)} \times 1000 \text{ (ili } * 100000)$$

S_{PYLL} – stopa indikatora o potencijalno izgubljenim godinama života (posebno za mušku, a posebno za žensku umrlu populaciju)

$P(1-n)$ – broj stanovnika starih od jedne do „ n “ godina - navršenih „ $n-1$ “ godina (posebno za mušku, a posebno za žensku umrlu populaciju)

Ako se žele uspoređivati indikatora o potencijalno izgubljenim godinama života za različita geografska područja, radi eliminacije utjecaja različitih starosnih struktura umrlih, koriste se tzv. standardizirane stope.

$$S_{PYLL(st)} = \frac{\sum_{i=1}^n aixdixci}{\sum P(1-n)} \times 1000 \text{ (ili } * 100000)$$

$S_{PYLL(st)}$ – standardizirana stopa indikatora o potencijalno izgubljenim godinama života (posebno za mušku, a posebno za žensku umrlu populaciju)

c_i – faktor korekcije

$$c_i = \frac{\frac{P_{ir}}{\sum Pr_{(1-n)}}}{\frac{P_i}{\sum P_{(1-n)}}}$$

ili

$$c_i = \frac{P_{ir} \times \sum P_{(1-n)}}{P_i \times \sum Pr_{(1-n)}}$$

P_i broj stanovnika posmatrane populacije starih „i“ godina
(posebno za mušku, a posebno za žensku umrlu populaciju)

P_{ir} – broj referentnih stanovnika starih „i“ godina
(posebno za mušku, a posebno za žensku umrlu populaciju)

P_r – broj referentnih stanovnika starih od jedne do „n“ godina – navršених
„n-1“ godina (posebno za mušku, a posebno za žensku umrlu populaciju)

P – broj stanovnika posmatrane populacije starih od jedne do „n“ godina –
navršених „n-1“ godina (posebno za mušku, a posebno za žensku umrlu populaciju)

Zbog poređenja podataka o broju mrtvorođenih u Bosni i Hercegovini (predmet posmatranja statistike rođenih) s drugim zemljama Evrope, treba napomenuti da se u nekim zemljama u mrtvorođene uključuju i ona dojenčad koja pri rođenju pokazuju znakove života, ali koja umru u prva 24 sata života (umrla dojenčad – predmet posmatranja statistike umrlih).

PRILOG 1

SPISAK TABELA ZA NIVO BOSNE I HERCEGOVINE

U svim tabelama koje se daju u publikacijama starost se izražava u navršenim godinama. To je izvedeno obilježje koje se izvodi nakon kontrole osnovnog skupa.

Starost umrle osobe izražava se u navršenim godinama života, a izračunava se na osnovu podataka o datumu rođenja osobe i datumu smrti.

Prilikom tabeliranja podataka treba voditi računa o tome je li osoba bila odsutna iz prebivališta duže od godinu dana i je li u inozemstvu. Ako jeste, sva ova umiranja treba iskazati u tabeli kao posebnu kategoriju. Ovo je bitno zbog izrade procjena stanovnika.

a) Ukupno umrli

1. Umrli prema liječenju, mjestu smrti i ko je ustanovio smrt

Ko je utvrdio smrt:

- mrtvozornik – ljekar specijalist (mrtvozornik s medicinskom dokumentacijom)
- mrtvozornik – drugi zdravstveni radnik (mrtvozornik bez medicinske dokumentacije)
- obducent
- liječnik specijalist (ordinirajući ljekar)
- uzrok smrti neutvrđen

2. Umrli po starosti, godini rođenja i spolu

Starost: pojedinačne godine starosti 0, 1 ...120

3. Umrli prema spolu, starosti i nacionalnoj pripadnosti

Starost: 0, 1-4, 5-9 itd. do 85 i više (petogodišnje grupe starosti)

Nacionalna pripadnost: prema klasifikaciji za nacionalnu pripadnost

6. Umrli prema grupama uzroka smrti, starosti i spolu

Starost: 0, 1-4, 5-9 itd. do 85 i više (petogodišnje grupe starosti)

Grupe uzroka smrti: poglavlje I-XIX

(10. revizija Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti)

6. Umrli prema grupama uzroka smrti, školskoj spremi i spolu

Grupe uzroka smrti: poglavlje I-XIX
(10. revizija Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti)

Školska sprema: nivo najviše završene škole

Bez škole

Nepotpuna osnovna škola

Osnovna škola

Srednja škola

Viša škola

Visoka škola

Magisterij

Doktorat

Nepoznato

b) Umrli dojenčad

7. Umrli dojenčad po starosti i spolu

Starost umrle dojenčadi:

do 24 sata

1 dan

2 dana

3 dana

4 dana

5 dana

6 dana

7-13 dana

14-20 dana

21-27 dana

28 i 29 dana

1 mjesec

2 mjeseca

3 mjeseca

4 mjeseca

5 mjeseci

6 mjeseci

7 mjeseci

8 mjeseci

9 mjeseci

10 mjeseci

11 mjeseci

8. Umrle dojenčad po starosti, spolu i uzroku smrti

Starost umrle dojenčadi:

0-24 sata
1-6 dana
7-29 dana
1-3 mjeseca
4-7 mjeseci
8-11 mjeseci

Grupe uzroka smrti: poglavlje I-XIX, a unutar njih detaljna klasifikacija A00-T98
(10. revizija Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti)

9. Umrle dojenčad po starosti, spolu i starosti majke

Starost umrle dojenčadi:

0-24 sata
1 dan
2 dana
3 dana
4 dana
5 dana
6 dana
7-13 dana
14-20 dana
21-27 dana
28 i 29 dana
1 mjesec
2 mjeseca
3 mjeseca
4 mjeseca
5 mjeseci
6 mjeseci
7 mjeseci
8 mjeseci
9 mjeseci
10 mjeseci
11 mjeseci

Starost majke: do 15, 15-19, itd., do 50 i više (petogodišnje starosne grupe)

10. Umrle dojenčad prema bračnom stanju majke i broju djece koju je rodila
majka umrlog djeteta

Dijete je rođeno:
u braku
van braka
nepoznato

Broj djece koju je rodila majka umrlog djeteta

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5 i više
- nepoznato

c) Nasilne smrti

11. Nasilne smrti prema vrsti, spolu i starosti

Vrsta nasilne smrti:

- Nesretni slučaj
- Samoubistvo
- Ubistvo

Starost: dojenče, 1-4, 5-9, itd., do 85 i više (petogodišnje starosne grupe)

12. Nesretni slučajevi prema vanjskom uzroku smrti, spolu i starosti

Vanjski uzrok smrti: detaljna klasifikacija od V01 do Y98
(10. revizija Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti)

Starost: 0-4, 5-14, itd., do 65 i više (desetogodišnje starosne grupe)

13. Samoubistva prema vanjskom uzroku smrti, spolu i starosti

Vanjski uzrok smrti: detaljna klasifikacija od X60 do X84
(10. revizija Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti)

Starost: 0-4, 5-14, itd., do 65 i više (desetogodišnje starosne grupe)

14. Ubistva prema vanjskom uzroku smrti, spolu i starosti

Vanjski uzrok smrti: detaljna klasifikacija od X85 do Y09
(10. revizija Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti)

Starost: 0-4, 5-14, itd., do 65 i više (desetogodišnje starosne grupe)

6. LITERATURA

1. Ustav Bosne i Hercegovine, 1995. (Aneks 4. Dejtonskog mirovnog sporazuma)
2. Uredbe sa zakonskom snagom o matičnim knjigama („Službeni list SRBiH“, broj 20/92)
3. Zakon o matičnim knjigama Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/1999)
4. Uputa o vođenju matičnih knjiga („Službeni list SRBiH“, broj 21/93)
5. Uputa o vođenju matičnih knjiga („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 21/99)
6. Pravilnik o obrascima i načinu vođenja evidencije o jedinstvenim matičnim brojevima građana i o upisivanju matičnog broja u matične knjige („Službeni list SRBiH“, broj 27/80 i 8/88)
7. Porodični zakon Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj 35/05 i 41/05)
8. Porodični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 54/02)
9. Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina („Službeni glasnik BiH“, broj 12/03)
10. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH, („Službeni glasnik BiH“, broj 5/04)
11. Zakon o državljanstvu („Službeni glasnik BiH“, broj 13/99)
12. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 41/02,6/03,14/03 i 82/05)
13. Zakon o prebivalištu i boravištu državljana BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 32/01)
14. Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu („Službeni glasnik BiH“, broj 29/03)
15. Zakon o statistici Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 26/04)
16. Zakon o statistici u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 63/03)
17. Zakon o statistici Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 85/03)
18. Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj 29/97)
19. Zakona o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 18/99)
20. Pravilnikom o načinu utvrđivanja uzroka smrti („Službeni list SRBiH“, broj 1/82),
21. Pravilnik o načinu pregleda umrlih i načinu utvrđivanja vremena i uzroka smrti („Službene novine Federacije BiH“, broj 15/2000)
22. Međunarodna klasifikacija bolesti, povreda i uzroka smrti, X revizija, Zavod za zdravstvenu zaštitu BiH, Sarajevo, 1998. („International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems“, Tenth Revision, Volume 1. World Health Organization, Geneve, 1992)
23. Dr. Alice Wertheimer-Baletić: „Demografija (stanovništvo i ekonomski razvitak)“, Informator, Zagreb, 1982.
24. Dr. Alice Wertheimer-Baletić: „Stanovništvo i razvoj“, MATE, Zagreb, 1999.
25. Handbook of Vital Statistics System and Methods, Studies and Methods, Series FNo. 35, Volume I., United Nations, New York, 1991.
26. Principles and Recommendations for a Vital Statistics System, Revision 2, United Nations, New York, 2001)

27. J.M. Romeder and J.R. McWhinnie „Potential Years of Life Lost between Aged 1 and 70: An Indicator of Premature Mortality for Health Planning“, izvor: International Journal of Epidemiology 6 (2); 143-151, 1977, Oxford University Press, 1977.
28. SISA, Simple Interactive Analysis, <http://home.clara.net/sisa/spreadsh/lifexp.htm>
29. Years of Potential Life Lost from Heart Disease, http://www.musc.edu/bmt737/Spr_1999/pj/ypll.html

